

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

«Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟ
ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΙΓΟΥΡΑΣ ΣΤΑ
ΠΑΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ;»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Μπονότη Φωτεινή
Μαγουλιώτης Απόστολος

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τσιακάρα Αγγελική
Α.Μ.: 0202025

ΒΟΛΟΣ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 4566/1
Ημερ. Εισ.: 19-12-2006
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΠΕ
2006
ΤΣΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

«Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟ
ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΙΓΟΥΡΑΣ ΣΤΑ
ΠΑΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ;»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Μπονώτη Φωτεινή
Μαγουλιώτης Απόστολος

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τσιακάρα Αγγελική
Α.Μ.: 0202025

ΒΟΛΟΣ 2006

*στους γονείς μου
και στον αδερφό μου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	Σελ. 4	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	Σελ. 5	
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	Σελ. 6	
ΜΕΡΟΣ Ι		
Εισαγωγή.....	Σελ. 7	
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ		
ΣΧΕΔΙΟΥ.....	Σελ. 8	
1.1 Εξελικτικές Προσεγγίσεις.....	Σελ. 8	
1.2 Προβολικές Προσεγγίσεις.....	Σελ. 12	
1.2.1 Το έργο της Machover.....	Σελ. 13	
1.2.2 Το έργο της Korritz.....	Σελ. 14	
1.2.3 Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των προβολικών τεστ.....	Σελ. 15	
1.3 Διαδικαστικές Προσεγγίσεις	Σελ. 16	
2. ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ		
ΣΧΕΔΙΟΥ.....	Σελ. 20	
2.1 Χρώμα.....	Σελ. 21	
2.2 Μέγεθος.....	Σελ. 27	
2.3 Απόσταση.....	Σελ. 30	
3. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....		Σελ. 34
3.1 Υποθέσεις.....	Σελ. 36	
ΜΕΡΟΣ ΙΙ		
4. ΜΕΘΟΔΟΣ.....		Σελ. 39
4.1 Δείγμα.....	Σελ. 39	
4.2 Υλικά.....	Σελ. 40	

4.3 Διαδικασία.....	Σελ. 40
---------------------	---------

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	Σελ. 44
----------------------	---------

5.1 Απεικόνιση μεγέθους ποδοσφαιριστών.....	Σελ. 45
---	---------

5.2 Η επίδραση της σειράς σχεδίασης.....	Σελ. 46
--	---------

5.3 Η επίδραση του φύλλου.....	Σελ. 48
--------------------------------	---------

5.4 Η επίδραση της ηλικίας.....	Σελ. 49
---------------------------------	---------

5.5 Η επίδραση της συλλογής αντικειμένων της αγαπημένης ομάδας.....	Σελ. 51
---	---------

5.6 Η επίδραση της θέασης ποδοσφαίρου στην τηλεόραση.....	Σελ. 52
---	---------

5.7 Η επίδραση της παρακολούθησης ποδοσφαιρικού αγώνα στο γήπεδο.....	Σελ. 53
---	---------

5.8 Η επίδραση των ποδοσφαιρικών συζητήσεων με φίλους.....	Σελ. 55
--	---------

5.9 Η επίδραση των απαντήσεων που έδωσαν οι γονείς για τα παιδιά τους.....	Σελ. 56
--	---------

5.10 Η επίδραση των προτιμήσεων των μητέρων.....	Σελ. 57
--	---------

5.11 Η επίδραση των προτιμήσεων των πατέρων.....	Σελ. 58
--	---------

ΜΕΡΟΣ ΙV

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	Σελ. 61
----------------------	---------

6.1 Προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση.....	Σελ. 64
--	---------

6.2 Εκπαιδευτικές προεκτάσεις.....	Σελ. 66
------------------------------------	---------

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	Σελ. 69
---------------	---------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	Σελ. 71
-------------------	---------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	Σελ. 76
------------------	---------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.....	Σελ. 83
-------------------	---------

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πριν αρχίσω την παρουσίαση της παρούσας έρευνας, θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω όλους αυτούς τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής της Πτυχιακής μου εργασίας.

Αρχικά θέλω να ευχαριστήσω την κ. Μπονώτη Φωτεινή, Επίκουρο Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης για τις πολύτιμες υποδείξεις της, την υποστήριξή της και τη σημαντική και καθοριστική βοήθειά της σε όλη τη διάρκεια της εργασίας.

Ευχαριστώ επίσης, τον κ. Μαγουλιώτη Απόστολο, Επίκουρο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης για τις πολύτιμες συμβουλές του και για τη βοήθειά του.

Ακόμη θέλω να ευχαριστήσω τους διευθυντές και τους εκπαιδευτικούς του Παιδικού Σταθμού ``Ιάσονα``, του 22^{ου} και 29^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου, καθώς επίσης και του 3^{ου} και 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Βόλου, για τη συνεργασία τους και τη διάθεση χώρου και χρόνου για τη συλλογή των δεδομένων μου, κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου.

Ευχαριστώ επίσης, θερμά τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς και στους γονείς τους που με βοήθησαν να συλλέξω όλο το απαραίτητο υλικό που χρειαζόμουν για την έρευνα μου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στους γονείς μου Αποστόλη και Δήμητρα, που σε όλη αυτή την προσπάθειά μου ήταν πάντα δίπλα μου και με στήριζαν με τη βοήθειά τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρατηρώντας το σχέδιο ενός εξάχρονου παιδιού, το οποίο είχε ζωγραφίσει τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης του ομάδας να έχει μέγεθος μεγαλύτερο από το κανονικό, αρχίσαμε να αναρωτιόμαστε για ποιο λόγο τον σχεδίασε τόσο μεγάλο. Προκειμένου, λοιπόν, να λύσουμε την απορία μας ρωτήσαμε το ίδιο να πει γιατί ζωγράφισε τον αγαπημένο του ποδοσφαιριστή με μέγεθος μεγαλύτερο από το κανονικό και η απάντησή του ήταν γιατί είναι ο καλύτερος και κερδίζει πάντα.

Το σχέδιο και η απάντηση του παιδιού μας παρέπεμψε σε ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στην επίδραση του συναισθήματος στο μέγεθος των παιδικών σχεδίων. Αποφασίσαμε λοιπόν, να κάνουμε μία έρευνα προκειμένου να δούμε τη σχέση του συναισθήματος και του μεγέθους στα παιδικά σχέδια.

Η έρευνα που παρουσιάζεται παρακάτω, έχει ως στόχο να παρουσιάσει τη σπουδαιότητα του μεγέθους των παιδικών σχεδίων και να αναζητήσει εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν το μέγεθος στα παιδικά σχέδια.

Επιπλέον, θέτει βάσεις για μελλοντικές έρευνες που θα παρουσιάσουν και άλλα επιπλέον στοιχεία, θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας και θα βοηθήσουν στην ερμηνεία του μεγέθους στα παιδικά σχέδια.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παιδικό σχέδιο αποτελεί ένα αντίγραφο της εικόνας που έχει το παιδί στο μυαλό του, με αποτέλεσμα μέσα από τα παιδικά σχέδια να μας δίνεται η δυνατότητα να ερμηνεύουμε τις σκέψεις και τα συναισθήματα των παιδιών. Για την ερμηνεία όμως των παιδικών σχεδίων είναι απαραίτητη η παρατήρηση και η μελέτη ορισμένων δομικών τους στοιχείων, όπως, του χρώματος, του μεγέθους και της απόστασης.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τη σχέση ανάμεσα στο σχεδιαστικό παράγοντα μέγεθος και στο συναίσθημα. Συγκεκριμένα, αν το μέγεθος που αποδίδουν τα παιδιά σε μία ανθρώπινη μορφή όταν τη ζωγραφίζουν, σχετίζεται με τα συναισθήματα που έχουν για τη φιγούρα αυτή.

Η εργασία αυτή ολοκληρώνεται σε 6 κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά ορισμένες περιόδους στην ιστορία της έρευνας του παιδικού σχεδίου, καθεμία από τις οποίες αντιστοιχεί σε μια ιδιαίτερη θεωρητική προσέγγιση. Συγκεκριμένα παρουσιάζονται οι εξελικτικές, οι προβολικές και οι διαδικαστικές προσεγγίσεις του παιδικού σχεδίου.

Μελέτες που έχουν γίνει προκειμένου να διερευνηθεί η σχέση του χρώματος, του μεγέθους και της απόστασης με το συναίσθημα, στην ερμηνεία των παιδικών σχεδίων, παρουσιάζονται στο δεύτερο κεφάλαιο.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφονται ο σκοπός και οι υποθέσεις της έρευνας. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μέθοδος της έρευνας, στο πέμπτο κεφάλαιο τα αποτελέσματα και στο έκτο τα συμπεράσματα της έρευνας.

ΜΕΡΟΣ Ι
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Η σύγχρονη έρευνα του παιδικού σχεδίου ξεκινά από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Έχουν γίνει πολλές μελέτες πάνω στο παιδικό σχέδιο και έχουν ασχοληθεί αρκετοί ερευνητές. Παρακάτω θα σκιαγραφήσουμε ορισμένες συγκεκριμένες περιόδους στην ιστορία της έρευνας του παιδικού σχεδίου, καθεμία από τις οποίες αντιστοιχεί σε μια ιδιαίτερη θεωρητική προσέγγιση.

1.1 Εξελικτικές προσεγγίσεις

Ορισμένοι ερευνητές θεώρησαν ότι ο μόνος τρόπος για να διερευνήσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των μικρών παιδιών είναι να μελετήσουν τα σχέδιά τους. Γνωρίζοντας όμως ότι όλα τα παιδιά περνούν από μία σειρά προβλέψιμων σταδίων σχεδιαστικής ανάπτυξης και καλλιτεχνικής έκφρασης, θεώρησαν απαραίτητο για τη μελέτη των παιδικών σχεδίων, να τα ταξινομήσουν σε εξελικτικά στάδια.

Η πιο σημαντική ίσως από τις πρώτες ταξινομήσεις που έγιναν και που για πολλά χρόνια άσκησε μεγάλη επιρροή στο χώρο της θεωρίας και έρευνας του παιδικού σχεδίου ήταν αυτή που προτάθηκε από τον Luguët (1913, 1927). Ο Luguët θεώρησε ότι τα παιδικά σχέδια έχουν ρεαλιστική πρόθεση και βασίζονται σε ένα εσωτερικό νοητικό μοντέλο. Δηλαδή, ότι το παιδί στα σχέδιά του στοχεύει να αναπαραστήσει ρεαλιστικά τα αντικείμενα που υπάρχουν γύρω του. Ο Luguët γνωρίζοντας ότι ορισμένοι παράγοντες (όπως η γραφική δεξιότητα και η ερμηνεία) θα μπορούσαν να επηρεάσουν το παιδί στο να απεικονίσει στο σχέδιό του, αυτό που έχει στο μυαλό του, διακρίνει στη θεωρητική του προσέγγιση εξελικτικά στάδια στις οργανωτικές και γραφικές δεξιότητες, καθώς και στις ρεαλιστικές προθέσεις του παιδιού.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Luguët τα παιδικά σχέδια μπορούν να ταξινομηθούν στα εξής τέσσερα εξελικτικά στάδια:

1^ο στάδιο: Στάδιο του τυχαίου ρεαλισμού (από δεκαοχτώ μηνών έως δύομιση ετών)

Το παιδί στην ηλικία περίπου των δεκαοχτώ μηνών, κάνει τα πρώτα του σχέδια στο χαρτί. Οι πρώτες αυτές σχεδιαστικές προσπάθειες των παιδιών που ονομάστηκαν από τους ερευνητές «μουτζουρώματα» αποτελούν για τα παιδιά μία δραστηριότητα ευχαρίστησης αλλά και εξάσκησης για το συντονισμό ματιού-χειριού. Το παιδί στο στάδιο αυτό δεν έχει ως στόχο να αναπαραστήσει κάποιο αντικείμενο και δεν ανακοινώνει τις προθέσεις του πριν αρχίσει να ζωγραφίζει, αλλά ερμηνεύει, μάλλον, τα σχέδιά του αφού τα ολοκληρώσει. Επίσης, στο στάδιο αυτό σχεδιάζεται το πρώτο κυκλικό σχήμα από τα παιδιά, ο «πρωταρχικός κύκλος», που φαίνεται ότι είναι ικανός να αναπαραστήσει σχεδόν, οποιοδήποτε αντικείμενο που υπάρχει στο περιβάλλον του παιδιού (Arnheim, 1956).

2^ο στάδιο: Στάδιο της συνθετικής ανικανότητας ή του τυχαίου ρεαλισμού (από δυόμιση έως πέντε ετών)

Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, βελτιώνουν τη σχεδιαστική τους ικανότητα με αποτέλεσμα να αρχίζουν να βλέπουν τα σχέδιά τους ως αναπαραστάσεις κάποιων αντικειμένων. Τώρα, δηλώνουν τις προθέσεις τους πριν αρχίσουν να σχεδιάζουν και εξηγούν το νόημα της εικόνας πριν την ολοκληρώσουν. Ωστόσο, πολλές φορές τα παιδιά απομακρύνονται από τους δηλωμένους στόχους τους όταν το σχέδιό τους στο τέλος μοιάζει με κάτι άλλο, δηλαδή όταν ξεκινούν να σχεδιάζουν κάτι και καταλήγουν σε κάτι άλλο.

Σύμφωνα με την Kellogg (1970), τα παιδιά στο στάδιο αυτό σχεδιάζουν το περίγραμμα διάφορων ακανόνιστων σχημάτων, συχνά το ένα πάνω στο άλλο. Όπως για παράδειγμα το μάνταλο, που είναι ένας σταυρός σχεδιασμένος πάνω σε έναν κύκλο. Άλλα σχήματα που εμφανίζονται είναι οι ήλιοι, οι κύκλοι και τα ακτινωτά. Επιπλέον, τα παιδιά παρόλο που αρχίζουν να κάνουν αναπαραστασιακά σχέδια δεν κατορθώνουν μερικές φορές να συντονίσουν τα μέρη ενός σχεδίου, ζωγραφίζουν για παράδειγμα τα μάτια ή την κοιλιά έξω από το περίγραμμα του υπόλοιπου σώματος. Αυτή η «συνθετική ανικανότητα» όπως ονομάστηκε από τον Freeman (1980), χαρακτηρίζει το στάδιο του «τυχαίου ρεαλισμού» Luguët (1913), καθώς οφείλεται στην απουσία σχέσης μεταξύ των στοιχείων του ίδιου σχεδίου.

Μετά την ηλικία των τριάμισι ετών περίπου τα παιδιά αρχίζουν να δημιουργούν σχέσεις ανάμεσα στις λεπτομέρειες του σχεδίου. Επίσης, στο στάδιο αυτό κάνει την εμφάνισή του ένα τυπικό σχέδιο ανθρώπινης φιγούρας, που αποτελείται από έναν κύκλο για το κεφάλι (ή το συνδυασμό κεφαλιού και κορμού) και δύο προσαρτημένες γραμμές για τα πόδια. Αυτές οι φιγούρες που είναι απλές στη μορφή τους, αλλά παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον στους ενήλικους ονομάστηκαν

«γυρίνοι» και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για διάφορους σκοπούς, όπως για να δηλώσουν διαφορετικούς ανθρώπους ή ακόμα και ζώα αν η περίπτωση το απαιτεί.

3^ο στάδιο: Στάδιο του νοητικού ρεαλισμού (από πέντε έως οκτώ ετών)

Στο στάδιο αυτό γίνεται μία προσπάθεια από τα παιδιά να απεικονίσουν όσο πιο ρεαλιστικά γίνεται αυτά που σχεδιάζουν. Ζωγραφίζουν, λοιπόν, αυτό που ξέρουν παρά αυτό που βλέπουν. Έτσι, τα σχέδια περιλαμβάνουν στοιχεία που δεν είναι ορατά αλλά τα παιδιά ξέρουν ότι υπάρχουν, για παράδειγμα το κρυμμένο πόδι του αναβάτη στο άλογο, το έμβρυο στην κοιλιά της μητέρας, τη μύγα στο στόμα της αράχνης. Τα σχέδια αυτά ονομάζονται «διαφάνειες» ή «ακτινογραφίες» και χαρακτηρίζουν το στάδιο του «νοητικού ρεαλισμού».

Επιπλέον, στο στάδιο αυτό το σχέδιο της ανθρώπινης φιγούρας ξεφεύγει από το σχήμα του γυρίνου και σχεδιάζεται χωριστά το κεφάλι και το σώμα, ενώ ταυτόχρονα απεικονίζονται όλο και περισσότερες λεπτομέρειες, όπως παλάμες, δάχτυλα και ρουχισμός.

4^ο στάδιο: στάδιο του οπτικού ρεαλισμού (από οκτώ ετών έως την εφηβεία)

Στο στάδιο αυτό τα παιδιά προσπαθούν να δείξουν στα σχέδιά τους προοπτική (βάθος), αναλογίες και απόσταση. Επιπλέον, αρχίζουν να ζωγραφίζουν από μία συγκεκριμένη οπτική γωνία. Τα σχέδια των παιδιών στο στάδιο αυτό, φαίνονται να εξελίσσονται, καθώς, απεικονίζουν όλο και πιο ρεαλιστικά τα όσα βλέπουν γύρω τους.

Τα σχέδια των μεγαλύτερων παιδιών, ηλικίας εννέα ή δέκα ετών είναι συνήθως επηρεασμένα από τις γελοιογραφίες και τα κόμικς, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν μία τυποποιημένη μορφή. Τα παιδιά στο στάδιο αυτό συνήθως είναι ανικανοποίητα από τα σχέδιά τους και αρκετά δεν επιδιώκουν να ασχολούνται με τη δραστηριότητα αυτή.

Αυτά, λοιπόν, είναι τα τέσσερα εξελικτικά στάδια που περιγράφουν τα χαρακτηριστικά της σχεδιαστικής ανάπτυξης των παιδικών σχεδίων. Παρ' όλα αυτά όμως, η ταξινόμηση του παιδικού σχεδίου σε εξελικτικά στάδια, μας εμποδίζει να δούμε τη συνέχεια στην εξέλιξη, διότι δεν υπάρχει μια σταθερή σχέση ανάμεσα στην ηλικία του παιδιού και στο στάδιο που βρίσκονται τα σχέδιά του. Τυπικά σχέδια προηγμένων σταδίων, συχνά εξακολουθούν να υπάρχουν και όταν το παιδί έχει αναπτύξει πιο εξελιγμένες τεχνικές. Για παράδειγμα, το παιδί μπορεί να ζωγραφίζει γυρίνους κι ωστόσο να επιδίδεται και σε μουτζουρώματα.

1.2 Προβολικές προσεγγίσεις

Η έκφραση συναισθημάτων και η εκδήλωση των εσωτερικών αντιλήψεων του παιδιού, μέσω της εικαστικής του δραστηριότητας και του εικαστικού του έργου, απασχόλησαν εδώ και έναν αιώνα αρκετούς μελετητές και επέφεραν ποικίλες ερευνητικές προσπάθειες, που ως βασικό τους σκοπό είχαν τη σύνδεση της εικαστικής έκφρασης με την προσωπικότητα του δημιουργού της. Τα προβολικά τεστ, που δημιουργήθηκαν για το σκοπό αυτό, είχαν κατά κανόνα κλινικό προσανατολισμό και χαρακτήρα.

Ήδη από τη δεκαετία του '30 δημιουργούνται τα πρώτα προβολικά τεστ. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα το τεστ «Σπίτι-Δέντρο-Άνθρωπος» στο οποίο το παιδί καλείται να σχεδιάσει ένα σπίτι, ένα δέντρο και έναν άνθρωπο. Το σχέδιο που προκύπτει ερμηνεύεται με βάση την υπόθεση ότι κάθε πράγμα λειτουργεί ως σύμβολο για κάποιες συναισθηματικά σημαντικές πλευρές της ζωής και των εμπειριών του παιδιού (Buck, 1948). Σύμφωνα με τον Hammer (1958), το σπίτι μπορεί να συμβολίζει το σώμα του παιδιού, τη μήτρα ή το πατρικό σπίτι. Το δέντρο πιθανόν να

αντανακλά τα σχετικά βαθύτερα και πιο ασυνείδητα συναισθήματα που έχουν τα παιδιά για τον εαυτό τους. Ο άνθρωπος θεωρείται, ότι εκφράζει τη συνειδητή άποψη που τα παιδιά έχουν για τον εαυτό τους και για τις σχέσεις τους με τον υπόλοιπο κόσμο.

1.2.1 Το έργο της Machover

Ωστόσο, τη μεγαλύτερη επιρροή από όλους τους πρώτους ερευνητές άσκησε η Karen Machover (1949). Η δουλειά της και οι παρατηρήσεις της, ειδικά όσον αφορά τα σχέδια της ανθρώπινης φιγούρας, ήταν τόσο σημαντική και αξιόλογη, που θεωρείται ακόμα και σήμερα σαν καθοριστικός οδηγός για την προβολική ερμηνεία των σχεδίων. Το προβολικό τεστ της Machover, είναι γνωστό σήμερα ως τεστ «Ζωγράφισε έναν άνθρωπο» και περιλαμβάνει την αξιολόγηση τόσο του τελικού προϊόντος όσο και της διαδικασίας σχεδίασης. Η βαθμολόγηση του σχεδίου και των λεπτομερειών του, είναι καθαρά ποιοτική, ενώ ο εξεταστής προσπαθεί να δημιουργήσει την περιγραφή της προσωπικότητας του δημιουργού-υποκειμένου, μέσα από την ανάλυση των διαφόρων στοιχείων που περιλαμβάνονται σ' αυτό. Οι αναλύσεις της Machover βασίζονται κυρίως στην υπόθεση ότι το παιδί μέσα στο σχέδιο της ανθρώπινης φιγούρας προβάλλει την αυτοεικόνα του, αλλά και τα μόνιμα και σταθερά στοιχεία της προσωπικότητάς του και όχι εκφράσεις των προσωρινών συναισθηματικών καταστάσεων.

1.2.2 Το έργο της Korritz

Μία εντελώς διαφορετική προσέγγιση στις συναισθηματικές-εκφραστικές πλευρές του σχεδίου επιχειρήθηκε από την Elizabeth Korritz (1968). Η Korritz βάσισε τη δουλειά της στην υπόθεση ότι τα σχέδια ανθρώπινης φιγούρας αντανακλούν κυρίως το επίπεδο ανάπτυξης του παιδιού και τις διαπροσωπικές του σχέσεις, δηλαδή τις στάσεις του απέναντι στον εαυτό του και απέναντι στους σημαντικούς άλλους της ζωής του.

Το νοητικό τεστ που δημιούργησε ονομάζεται «Draw a Person Test» (DAP). Στηρίχτηκε στην ανάλυση 2000 σχεδίων ανθρώπινης φιγούρας παιδιών ηλικίας 5-12 ετών. Η Korritz βαθμολόγησε το κάθε σχέδιο σύμφωνα με τριάντα αναπτυξιακές διαστάσεις που επιλέχθηκαν από το σύστημα βαθμολόγησης των Goodenough-Harris αλλά και τη δική της εμπειρία ανάλυσης των παιδικών σχεδίων.

Σαν αποτέλεσμα των ερευνών της και παίρνοντας στοιχεία από τη δουλειά των Machover και Hammer, η Korritz (1968) προσδιόρισε επίσης τριάντα συναισθηματικούς δείκτες που μπορούν να βρεθούν στα παιδικά σχέδια ανθρώπινης φιγούρας. Πρόκειται για στοιχεία που εμφανίζονται συχνότερα στα σχέδια ανθρώπινης φιγούρας των διαταραγμένων παιδιών από ότι στα σχέδια των φυσιολογικών παιδιών. Είναι ασυνήθιστα στα σχέδια ανθρώπινης φιγούρας των φυσιολογικών παιδιών και δεν συσχετίζεται μόνο με την ηλικία και την ωρίμανση. Κάποια παραδείγματα συναισθηματικών δεικτών είναι: χοντρή ασυμμετρία των άκρων, απεικόνιση των δοντιών, τα πόδια σχεδιασμένα να πιέζονται μεταξύ τους, παράλειψη ορισμένων χαρακτηριστικών του προσώπου και παράλειψη των άκρων.

Η Korritz μας παρέχει έναν κατάλογο στοιχείων που είναι γνωστό ότι διαφοροποιούν αξιόπιστα τα σχέδια ανθρώπινης φιγούρας που κάνουν τα

συναισθηματικά διαταραγμένα παιδιά από αυτά που κάνουν τα φυσιολογικά παιδιά. Επομένως, οι ερμηνείες της για τα σχέδια ανθρώπινης φιγούρας διαθέτουν ένα βαθμό εμπειρικής υποστήριξης που έλειπε από τις προηγούμενες προσπάθειες αξιολόγησης της προσωπικότητας και της συναισθηματικής προσαρμογής των παιδιών διαμέσου των σχεδίων τους (Machover, 1949). Η προσέγγισή της είναι κυρίως κλινική, αλλά δε βασίζεται σε μια ολοκληρωμένη θεωρία.

1.2.3 Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των προβολικών τεστ

Σε σχέση με τα προβολικά τεστ έχουν τεθεί αρκετά θέματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας. Η εγκυρότητα των προβολικών τεστ εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο η ερμηνεία των σχεδίων δίνει το ίδιο αποτέλεσμα με άλλες ανεξάρτητες αξιολογήσεις της προσωπικότητας ή της συναισθηματικής κατάστασης του υποκειμένου (Freeman, 1976).

Πολλοί είναι οι ερευνητές που καθώς προσπαθούν να επαληθεύσουν τις παρατηρήσεις τους και τις ερμηνείες τους, μέσω άλλων μεθόδων αρχίζουν να αμφισβητούν τα αποτελέσματά τους, καθώς δεν μπορούν να ισχυριστούν ότι είναι έγκυρα. Ο Nunnally (1978) συμπέρανε ότι τα προβολικά τεστ δεν παρέχουν ιδιαίτερες έγκυρες μετρήσεις των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, καθώς όταν αυτά αξιολογούνται με επαρκώς ελεγμένες έρευνες δεν επιβεβαιώνονται τα αποτελέσματά τους.

Τα προβλήματα με την εγκυρότητα των προβολικών ερμηνειών, αυξάνονται, καθώς έχει αποδειχτεί ότι τα στοιχεία των σχεδίων που υποστηρίζεται ότι έχουν κλινική σημασία, αποτελούν μια φυσιολογική σχεδιαστική διαδικασία. Για παράδειγμα, η παράληψη των βραχιόνων και των χεριών θεωρείται ότι αντανακλά συναισθήματα αδυναμίας. Ωστόσο,

έχει βρεθεί ότι είναι συνηθισμένο για παιδιά μικρότερα των πέντε ετών να παραλείπουν τους βραχίονες ή και τα χέρια στα σχέδιά τους.

Επιπλέον, και η αξιοπιστία των προβολικών σχεδίων είναι προβληματική, διότι, για να είναι ένα τεστ αξιόπιστο, θα πρέπει σε δύο εντελώς διαφορετικές εξετάσεις, τα σχέδια του υποκειμένου να εμφανίζουν με μεγάλη ακρίβεια τα ίδια σημαντικά χαρακτηριστικά. Το παιδί όμως δεν παράγει πάντα το ίδιο σχέδιο, αντίθετα αλλάζει το σχέδιό του από περίπτωση σε περίπτωση με αποτέλεσμα, σύμφωνα με τις ερμηνείες των προβολικών τεστ, να θεωρείται ότι το σχέδιο δεν είναι του ίδιου παιδιού.

Ακόμη, η αξιοπιστία των συγκεκριμένων τεστ, δοκιμάζεται από το γεγονός ότι δύο διαφορετικοί εξεταστές πρέπει να βγάλουν από το ίδιο σχέδιο, τα ίδια συμπεράσματα. Για να γίνει αυτό, πρέπει όχι μόνο να συμφωνήσουν στην αντικειμενική βαθμολόγηση των χαρακτηριστικών του σχεδίου (π.χ. παρουσία-απουσία λεπτομερειών, σχετικά μεγέθη κ.λ.π.), αλλά και στην ανάλυση κι ερμηνεία αυτών των χαρακτηριστικών.

Παρ' όλο που οι ερμηνείες της προσωπικότητας των προβολικών σχεδίων διακατέχονται από έλλειψη εγκυρότητας και αξιοπιστίας τα τεστ αυτά είναι ακόμα πολύ δημοφιλή, ιδιαίτερα ανάμεσα στους κλινικούς. Σύμφωνα με την Anastasi (1976), στην πράξη είναι καλύτερα να χρησιμοποιούνται ως κλινικό εργαλείο διευκόλυνσης της συζήτησης με τον ασθενή και όχι ως εργαλείο ανίχνευσης της προσωπικότητας.

1.3 Διαδικαστικές προσεγγίσεις

Η μεγαλύτερη κριτική που έχει ασκηθεί στα προβολικά τεστ, αφορά στο γεγονός ότι οι προβολικές ερμηνείες των σχεδίων λαμβάνουν υπόψη

μόνο το τελικό αποτέλεσμα και αγνοούν τη σχεδιαστική διαδικασία. Όλες οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις αγνοούν τον πιθανό ρόλο της διαδικασίας κατασκευής του σχεδίου στον καθορισμό της τελικής δομής της εικόνας.

Οι συνέπειες αυτής της παραμέλησης της σχεδιαστικής διαδικασίας είναι ότι η παρατήρηση μόνο της επιφανειακής δομής των σχεδίων μπορεί να οδηγήσει στην παραμέληση σημαντικών διαφορών στη σχεδιαστική διαδικασία. Για παράδειγμα, ένα δυσανάλογα μεγάλο κεφάλι σε ένα παιδικό σχέδιο ανθρώπου, μπορεί να σημαίνει ότι το παιδί θεωρεί το κεφάλι και το πρόσωπο σημαντικά ή ότι το παιδί δεν έχει επιλύσει ακόμα τις δυσκολίες προγραμματισμού, ώστε να αφήνει αρκετό χώρο στη σελίδα για το σώμα, όταν το κεφάλι σχεδιάζεται πρώτο. Αυτό είναι ένα ερώτημα που μπορεί να βοηθήσει στην ερμηνεία των σχεδίων ως προς το τι μπορούν να αποκαλύψουν για τις υποτιθέμενες αναπαραστασιακές δομές του νου ή για τη συναισθηματική και αντιληπτική εμπειρία.

Οι Thomas και Tsalimi (1988), παρατήρησαν ότι η τάση των παιδιών να υπερβάλλουν το μέγεθος του κεφαλιού σε σχέση με αυτό του κορμού, είναι αποτέλεσμα αποτυχημένου προγραμματισμού. Και αυτό διότι, συνήθως τα παιδιά σχεδιάζουν πρώτα το κεφάλι και μετά τον κορμό, με αποτέλεσμα να παραμελούν να αφήσουν χώρο στη σελίδα για τη σωστή απεικόνιση της υπόλοιπης φιγούρας. Όταν όμως ζήτησαν από τα παιδιά να σχεδιάσουν πρώτα τον κορμό και μετά το κεφάλι η δυσκολία αυτή του προγραμματισμού μειώθηκε και προέκυψαν σχέδια με σωστές αναλογίες, ακόμα και από τα μικρότερα παιδιά.

Μία άλλη ερμηνεία για την τάση αυτή των παιδιών να σχεδιάζουν το κεφάλι μεγαλύτερο σε μέγεθος από το σώμα είναι ότι στο περίγραμμα που σχεδιάζεται για το κεφάλι τοποθετούν μέσα όλα τα χαρακτηριστικά του προσώπου γι' αυτό το κάνουν μεγάλο, προκειμένου να μπορέσουν να

τα σχεδιάζουν όλα, ενώ το περίγραμμα του σώματος το σχεδιάζουν μικρότερο, αφού συνήθως δεν σχεδιάζουν μέσα λεπτομέρειες.

Οι Henderson και Thomas (1988) όταν σε μία έρευνά τους ζήτησαν από παιδιά να ζωγραφίσουν μία ανθρώπινη φιγούρα και να σχεδιάσουν τα δόντια, τα παιδιά σχεδίασαν το κεφάλι μεγαλύτερο σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα. Στη συνέχεια, όταν τους ζήτησαν να ζωγραφίσουν ξανά μία ανθρώπινη φιγούρα που να φοράει όμως σακάκι και να σχεδιάσουν τα κουμπιά και τις τσέπες στο σακάκι, το κορμί σχεδιάστηκε μεγαλύτερο σε σχέση με το κεφάλι. Τέλος, τους ζήτησαν να σχεδιάσουν έναν άνθρωπο από την πίσω πλευρά, έτσι ώστε να μη φαίνεται το πρόσωπό του, στην περίπτωση αυτή το περίγραμμα του κεφαλιού μειώθηκε σε σχέση με αυτό του κορμού. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά προγραμματίζουν το μέγεθος του κεφαλιού και του κορμού, ανάλογα με τις λεπτομέρειες που σκοπεύουν να σχεδιάσουν. Και τις περισσότερες φορές σχεδιάζουν το περίγραμμα του κεφαλιού μεγαλύτερο, πιθανόν, επειδή τοποθετούν μέσα περισσότερες λεπτομέρειες σε σχέση με αυτό του σώματος.

Με βάση τα παραπάνω έχει υποστηριχθεί, ότι η καλύτερη κατανόηση των διαδικαστικών παραγόντων είναι πιθανό να επιτρέψει μια περισσότερο έγκυρη και αξιόπιστη ερμηνεία των σχεδίων ως έκφρασης της προσωπικότητας και των συναισθηματικών καταστάσεων.

Η αλλαγή αυτή της προσέγγισης του παιδικού σχεδίου που λαμβάνει υπόψη την σχεδιαστική διαδικασία και όχι μόνο το τελικό αποτέλεσμα, έχει ως συνέπεια να απαιτήσει η παιδική τέχνη μια κεντρική θέση στο χώρο της παιδικής γνωστικής ψυχολογίας. Η πιο εκτενής και συναφής ανάλυση των διαδικασιών παραγωγής που έχει γίνει μέχρι σήμερα οφείλεται στον Freeman (1980).

Οι στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα παιδιά σχεδιάζοντας, παρουσιάζουν ενδιαφέρον όχι μόνο γιατί μας επιτρέπουν να κάνουμε μια

πιο ικανοποιητική ανάλυση της παιδικής τέχνης, αλλά και επειδή μας δίνουν τη δυνατότητα να προχωρήσουμε στην κατανόηση της ανάπτυξης των δεξιοτήτων οργάνωσης και προγραμματισμού γενικότερα (Thomas & Silk, 1997)

ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς με ποιο τρόπο τα παιδιά της πρώιμης παιδικής ηλικίας εκφράζουν τα συναισθήματα μέσα στα σχέδιά τους, καθώς το συναίσθημα είναι γι' αυτά μια αφηρημένη έννοια. Τα πολύ μικρά παιδιά δεν έχουν αναπτύξει ακόμα τη σχεδιαστική τους ικανότητα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν ξεκάθαρα να απεικονίζουν στα σχέδια τα συναισθήματά τους. Οπότε, είναι δύσκολο να εξαχθούν συμπεράσματα για τη συναισθηματική σημασία των σχεδίων τους.

Η κατανόηση της συμβολικής σημασίας των αυθόρμητων εικαστικών εκφράσεων των παιδιών, προϋποθέτει την παρατήρηση και την μελέτη των δομικών στοιχείων του σχεδίου, όπως το χρώμα, το μέγεθος και την απόσταση.

Το χρώμα σύμφωνα με ορισμένες έρευνες συνδέεται με το συναίσθημα. Έχει υποστηριχθεί ότι τα έντονα χρώματα προσδιορίζουν ευχάριστα συναισθήματα και σκούρα χρώματα δυσάρεστα συναισθήματα. Λαμβάνοντας υπόψη το ότι τα παιδιά από πολύ μικρή

ηλικία χρησιμοποιούν χρώμα στα σχέδιά τους, μας δίνεται η δυνατότητα να ερμηνεύσουμε τις εικαστικές τους δημιουργίες .

Το μέγεθος, επίσης, είναι ένας ακόμη παράγοντας που μας βοηθά να ερμηνεύσουμε τα σχέδια των παιδιών. Πολλοί είναι οι ερευνητές που ισχυρίζονται ότι η αύξηση ή η μείωση του μεγέθους ενός αντικειμένου ή μιας ανθρώπινης φιγούρας σε σχέση με το κανονικό, στα παιδικά σχέδια, οφείλεται στη συναισθηματική σημασία που δίνουν τα παιδιά στο αντικείμενο αυτό ή την ανθρώπινη φιγούρα.

Επιπλέον, στις εικαστικές δημιουργίες των παιδιών, η απόσταση ανάμεσα σε δύο ανθρώπινες φιγούρες επηρεάζεται και αυτή από τη συναισθηματική σημασία που δίνουν τα παιδιά στην κάθε φιγούρα. Θεωρείται ότι τα παιδιά σχεδιάζουν τις φιλικές φιγούρες πιο κοντά σε σχέση με τον εαυτό τους, ενώ τις εχθρικές φιγούρες πιο μακριά από τον εαυτό τους.

Παρακάτω, παρουσιάζονται μελέτες που έχουν γίνει προκειμένου να διερευνήσουν τη σχέση του χρώματος, του μεγέθους και της απόστασης με το συναίσθημα, στην ερμηνεία των παιδικών σχεδίων.

2.1 Χρώμα

Με την πάροδο του χρόνου σημειώθηκε ένα όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν στα σχέδιά τους το χρώμα για να εκφράσουν κάποιο συναίσθημα. Το χρώμα θεωρείται ότι συνδέεται στενά με το συναίσθημα, γι' αυτό και πολλές φορές όταν βλέπουμε ένα εικαστικό έργο τέχνης που εμπεριέχει χρώμα αντιδρούμε συναισθηματικά (Malchiodi, 2001).

Πολλά έχουν γραφεί για τη σημασία των χρωμάτων που χρησιμοποιούνται στη ζωγραφική. Οι πληροφορίες όμως αυτές είναι μάλλον αποσπασματικές και βασίζονται κυρίως σε υποκειμενικές εκτιμήσεις. Για παράδειγμα, το κόκκινο θεωρείται το χρώμα που αντιπροσωπεύει τα πιο έντονα συναισθήματα, εκφράζει την επιθετικότητα, το θυμό και το μίσος, και συσχετίζεται με «θέματα ζωτικής σημασίας, καυτά προβλήματα, αναβράζοντα συναισθήματα ή κίνδυνο» (Furth, 1988). Το κόκκινο όμως θεωρείται να αποδίδει και το πάθος, την αγάπη και την εκφραστικότητα. Φαίνεται επίσης ότι είναι ένα χρώμα που προτιμούν όλα τα παιδιά μικρά και μεγάλα (Malchiodi 2001).

Αν και παρατηρείται κάποια περιοδικότητα με την οποία ορισμένα χρώματα συνδέονται με συγκεκριμένα συναισθήματα, μπορούν να υπάρξουν διαφορές και στις προτιμήσεις χρώματος σύμφωνα με την ηλικία. Οι Alschuler και Hattwick (1947) βρήκαν ότι τα μικρά παιδιά έχουν μία τάση να χρησιμοποιούν ζεστά χρώματα, ενώ, τα μεγαλύτερα παιδιά προτιμούν τα πιο κρύα χρώματα όπως είναι το μπλε και το πράσινο. Αυτή η διαφορά προτιμήσεων αποδόθηκε στον έμφυτο αυθορμητισμό των μικρότερων παιδιών και στην αναπτυσσόμενη αίσθηση ελέγχου των μεγαλύτερων (Cox, 2005).

Οι συναισθηματικές, λοιπόν, σημασίες και ερμηνείες που αποδίδονται σε ένα χρώμα, δεν είναι ούτε καθορισμένες, αλλά ούτε και απόλυτες. Αντιθέτως, εκδηλώνονται με πολλούς και ποικίλους τρόπους. Στην προσπάθεια, λοιπόν, ενός μελετητή να αποδώσει ένα ιδιαίτερο νόημα, θα πρέπει να συμπεριληφθούν αρκετοί παράγοντες που επιδρούν και διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν το χρώμα στα σχέδιά τους.

Σύμφωνα με τη Malchiodi η χρήση του χρώματος στα παιδικά σχέδια εξαρτάται από το συγκεκριμένο αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το παιδί. Στα πρώτα στάδια (από 18 μηνών έως 4 ετών) τα

παιδιά δεν κάνουν συνειδητές χρωματικές επιλογές και συχνά αρπάζουν το πρώτο κραγιόνι ή μαρκαδόρο που θα βρουν μπροστά τους. Αργότερα (από 4 έως 6 ετών) η χρήση του χρώματος γίνεται, υποκειμενική, αν και μερικά παιδιά αρχίζουν να συνδέουν το χρώμα στα σχέδιά τους με την αντίληψή τους για το περιβάλλον. Στο επόμενο στάδιο (από 6 έως 9 ετών) τα παιδιά αναπτύσσουν κανόνες για τη χρήση του χρώματος (π.χ. το δέντρο έχει καφέ κορμό και πράσινα φύλλα). Τέλος, τα μεγαλύτερα παιδιά (9 ετών και άνω) έχουν την τάση να χρησιμοποιούν το χρώμα με ρεαλιστικό τρόπο, όπως παρουσιάζεται στη φύση. Αυτές είναι κάποιες γενικές αρχές για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν το χρώμα ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο το οποίο διανύουν. Μπορεί, βέβαια, να υπάρξουν και κάποιες διακυμάνσεις, δηλαδή μπορεί το παιδί να τοποθετείται ηλικιακά σε ένα συγκεκριμένο στάδιο αλλά να μη χρησιμοποιεί το χρώμα με τον τρόπο που αναφέρεται στο στάδιο αυτό (Malchiodi, 2001).

Ο Guilford (1940) υποστήριξε ότι η συναισθηματική μας αντίδραση για το χρώμα (φωτεινά χρώματα για θετικά συναισθήματα και σκούρα χρώματα για αρνητικά συναισθήματα) είναι βιολογική ή αλλιώς είναι αποτέλεσμα μαθημένων συνειρμών. Οι Lawler και Lawler (1965) υπέθεσαν ότι η υπόθεση αυτή μπορεί να ελεγχθεί σε μικρά παιδιά που δεν είχαν ακόμη το χρόνο να μάθουν τη σύνδεση χρώματος-συναισθήματος. Για το λόγο αυτό πραγματοποίησαν έρευνες σε παιδιά ηλικίας 3 έως 4 ετών, όπου τους έδωσαν μόνο δύο χρώματα και τους ζήτησαν να χρωματίσουν μόνο μία εικόνα (ένα χαρούμενο ή ένα λυπημένο κορίτσι). Βρήκαν ότι υπήρχε μία σύνδεση ανάμεσα στη χαρά με το κίτρινο και στη λύπη με το καφέ. Ισχυρίστηκαν, λοιπόν, πως τα αποτελέσματα της έρευνας υποστήριζαν στην άποψη του Guilford ότι δηλαδή η συναισθηματική μας αντίδραση για το χρώμα είναι βιολογική. Πρέπει να επισημανθεί, ωστόσο, ότι τα παιδιά μέχρι την ηλικία των 3-4 ετών έχουν

πολύ χρόνο για να μάθουν τη σύνδεση χρώματος-συναίσθηματος από μία ποικιλία πηγών που τους περικλείει, όπως για παράδειγμα τις εικόνες στα παραμύθια.

Ανεξάρτητα, από το εάν η σύνδεση του χρώματος με το συναίσθημα είναι έμφυτη ή μπορεί να τη μάθει κάποιος, τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία μπορούν να χρησιμοποιήσουν το χρώμα στα σχέδιά τους ως έκφραση των συγκινήσεων με έναν μη κυριολεκτικό τρόπο. Ένας λόγος που μπορούν να το κάνουν αυτό σε τόσο μικρή ηλικία είναι ότι δεν είναι απαραίτητο να αποκτήσουν κάποια δεξιότητα στο να χρησιμοποιούν το χρώμα, το μόνο που έχουν να κάνουν είναι να διαλέξουν κατάλληλα χρώματα από αυτά που είναι διαθέσιμα. Αντίθετα, κάποιος βαθμός ικανότητας απαιτείται για να ποικίλουν την ποιότητα γραμμών μιας εικόνας με έναν μη-κυριολεκτικό τρόπο και επίσης για να ποικίλουν τη μορφή ενός στόματος ή των φρυδιών σε μια κυριολεκτική έκφραση συγκίνησης του προσώπου (Cox, 2005).

Επιπλέον, η επιλογή του χρώματος θεωρείται ότι επηρεάζεται από το είδος της εικαστικής δραστηριότητας. Η Golomb (1990) παρατήρησε ότι τα πεντάχρονα παιδιά χρησιμοποιούν συνήθως μόνο ένα χρώμα για να ζωγραφίσουν μια οικογένεια ή μια ανθρώπινη μορφή, αλλά περισσότερα όταν ζωγραφίζουν έναν κήπο. Φαίνεται ότι όταν κάποιες λεπτομέρειες, όπως οι γραμμές και το σχήμα, αποκτήσουν σημασία, το χρώμα μπαίνει σε δεύτερη μοίρα. Αντίθετα, όταν είναι απαραίτητο για το θέμα (π.χ. ένας κήπος με λουλούδια), τότε τα παιδιά βάζουν περισσότερα χρώματα στα σχέδιά τους. Αυτή η κατάσταση διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία. Σε γενικές γραμμές, πάντως, όταν ενδιαφέρονται να βάλουν περισσότερες λεπτομέρειες στις εικόνες τους, τα παιδιά στρέφονται σε μονοχρωματικούς συνδυασμούς. Μερικά μάλιστα χρησιμοποιούν το μολύβι, επειδή οι ανθρώπινες μορφές είναι πιο πολύπλοκες και η μολυβιά μπορεί να σβηστεί ευκολότερα αν γίνει «λάθος» (Malchiodi 2001).

Πολλές από τις έρευνες που έχουν γίνει για τη χρήση του χρώματος έχουν επικριθεί για το λόγο ότι οι ερευνητές παρέχουν στα παιδιά μόνο έναν περιορισμένο αριθμό χρωμάτων (Corcoran, 1954. Golomb, 1992). Για να αντιμετωπίσει αυτόν τον περιορισμό, η Golomb (1992) έδωσε σε παιδιά ηλικίας 6 έως 12 ετών, οχτώ χρώματα (μαύρο, μπλε καφέ, πράσινο, κόκκινο, πορτοκαλί, βυσσινί και κίτρινο) και τους ζήτησε να ζωγραφίσουν ένα χαρούμενο, ένα λυπημένο και ένα θυμωμένο παιδί. Τα παιδιά άλλαξαν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του προσώπου και ειδικότερα τη μορφή του στόματος. Δεν άλλαξαν τη στάση της φιγούρας ή την ποιότητα της γραμμής, και, κατά τρόπο ενδιαφέροντα, δεν υπήρξε καμία σαφής σχέση μεταξύ του εικονιζόμενου συναισθήματος και του χρώματος (Cox, 2005).

Σε μία άλλη έρευνά της η Golomb (1992) προκειμένου να μελετήσει τη σύνδεση χρώματος-συναισθήματος ζήτησε από τα παιδιά να ζωγραφίσουν μία συναισθηματικά αισθητή εμπειρία (ένα χαρούμενο και ένα τρομακτικό όνειρο). Όπως ήταν αναμενόμενο τα χρώματα διέφεραν, τουλάχιστον για τα πιο μικρά παιδιά. Τα φωτεινά και πολύχρωμα χρώματα χρησιμοποιήθηκαν στα χαρούμενα όνειρα και τα σκοτεινότερα χρώματα χρησιμοποιήθηκαν στα τρομακτικά όνειρα (Cox, 2005).

Σε μία άλλη προσπάθεια για τη μελέτη της σύνδεσης χρώματος-συναισθήματος, η Callaghan (1999) έδωσε σε παιδιά ηλικίας 4 έως 9 ετών τη δυνατότητα να σχεδιάσουν κάτι ελεύθερα, ζητώντας τους απλά να ζωγραφίσουν μία χαρούμενη, μία λυπημένη, μία έντονη και μία ήρεμη εικόνα. Βρήκε, ότι τα παιδιά όλων των ηλικιών χρησιμοποίησαν χρώματα. Πιο συγκεκριμένα επιλέχτηκαν τα έντονα χρώματα για τις χαρούμενες και έντονες εικόνες, οι παστέλ σκιές για τις ήρεμες εικόνες, αλλά και μία σειρά από έντονα αλλά και σκούρα χρώματα για τις λυπημένες εικόνες (Cox, 2005).

Τα παιδιά όμως, δεν χρησιμοποιούν πάντα το χρώμα στα σχέδιά τους με βάση το συναίσθημα αλλά και ρεαλιστικά. Αυτό παρατήρησε η Golomb (1992), δηλαδή, ότι μία ζωγραφιά με μία νεκρή γάτα στο δρόμο (παράδειγμα λυπημένης ζωγραφιάς), ίσως να είναι μία μαύρη εικόνα επειδή ο δρόμος έχει μαύρο χρώμα. Μία ζωγραφιά ενός δελφινιού στη θάλασσα (ήρεμη εικόνα) είναι πιθανόν να είναι μπλε, λόγω της φύσης του θέματος. Μία ζωγραφιά ενός πάρτυ (χαρούμενη και γεμάτη συγκίνηση εικόνα) είναι πιθανόν να είναι φωτεινή για το λόγο ότι τα ρούχα, τα δώρα και η διακόσμηση στα παιδικά πάρτυ είναι συνήθως φωτεινή και ποικίλει. Με άλλα λόγια, το θέμα και το χρώμα είναι συχνά αλληλένδετα. Επομένως, εμείς δε μπορούμε να ξέρουμε εάν τα παιδιά μεταφέρουν το συναίσθημα μέσω του χρώματος στα σχέδιά τους ή εάν αυτά απλώς χρωματίζουν τα αντικείμενα ρεαλιστικά (Cox, 2005).

Κάποιοι άλλοι ερευνητές, ζήτησαν από παιδιά να χρωματίσουν ένα σύνολο προσώπων. Αν και τα πρόσωπα μεταβιβάζουν τη συγκίνηση υπό μια κυριολεκτική έννοια μέσω των χαρακτηριστικών τους, άλλες πτυχές τους, όπως το χρώμα τους, μπορούν να την μεταβιβάσουν με έναν μη-κυριολεκτικό ή μεταφορικό τρόπο. Η Zentner (2001) ζήτησε από παιδιά ηλικίας 3 έως 4 ετών να διαλέξουν ένα χρώμα που να ταιριάζει σε μία χαρούμενη, μία λυπημένη και μία θυμωμένη έκφραση του προσώπου. Τα φωτεινά χρώματα και περισσότερο το κίτρινο, ήταν αυτά που επιλέχθηκαν για τη χαρά, τα σκούρα χρώματα και περισσότερο το μπλε για τη λύπη και δεν υπήρξε καμία σύνδεση ανάμεσα στο θυμό με κάποιο συγκεκριμένο χρώμα (Cox, 2005).

Οι Boyatzis και Varghese (1993) ανέφεραν ότι τα συναισθήματά μας επηρεάζονται πολλές φορές από τα χρώματα. Αυτό, φάνηκε να έχει σχέση με το φύλο και επίσης να εξαρτάται από την προσωπική εμπειρία. Για παράδειγμα, ένα κορίτσι είπε, ότι το ροζ την κάνει χαρούμενη επειδή έχει ένα ροζ φόρεμα. Διάφορα αγόρια είπαν ότι το μαύρο τους έκανε να

αισθάνονται συγκίνηση επειδή φόρεσαν μαύρη ζώνη στα μαθήματα καράτε. Επίσης, ένα κορίτσι είπε ότι το κόκκινο την κάνει λυπημένη επειδή σκεφτόταν τον Ιησού στο σταυρό και παντού να υπάρχει αίμα. Θα ήταν σημαντικό να ληφθούν υπόψη αυτά τα συμπεράσματα όταν ερευνούμε την επιλογή του χρώματος από τα παιδιά για την απεικόνιση των διαφορετικών συγκινήσεων (Cox, 2005).

Εκτιμώντας ότι τα παιδιά μέχρι την ηλικία των 6 έως 7 ετών δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη γραμμή για να εκφράσουν τη συναισθηματική διάθεση στα σχέδιά τους, η χρήση του χρώματος φαίνεται για αυτόν το λόγο να εμφανίζεται κάπως νωρίτερα στην ηλικία των 4 έως 5 ετών και ενδεχομένως ακόμη και στην ηλικία των 3 ετών. Είναι ασαφές εάν αυτό δείχνει ότι η σύνδεση χρώματος και συναισθήματος είναι έμφυτη, δεδομένου ότι ακόμη και σε μια νεότερη ηλικία τα παιδιά θα είχαν την ευκαιρία να το μάθουν. Αν και διάφορες μελέτες έχουν αναφέρει ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν φωτεινά χρώματα για τα θετικά συναισθήματα και σκοτεινά για τα αρνητικά συναισθήματα, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι μπορούν να υπάρξουν μεμονωμένες διαφορές στις επιλογές χρώματός τους (Cox, 2005).

2.2 Μέγεθος

Όπως οι γραμμές και τα χρώματα σε ένα σχέδιο μπορούν να απεικονίσουν κάποια συναισθήματα, το ίδιο μπορεί να συμβεί και με το μέγεθος. Έρευνες έχουν δείξει ότι όταν τα παιδιά ζωγραφίζουν ανθρώπινες φιγούρες αλλά και αντικείμενα, ποικίλουν το μέγεθός τους ανάλογα με τη συναισθηματική σημασία που αποδίδουν στο καθένα.

Μελέτες έχουν δείξει ότι τα παιδιά λίγο πριν τα Χριστούγεννα, ζωγραφίζουν τη φιγούρα του Άγιου-Βασίλη μεγαλύτερη σε σχέση με πριν

(Craddick, 1961). Οι Thomas και Silk (1990), απάντησαν σε αυτό, λέγοντας ότι τα παιδιά λίγο πριν τα Χριστούγεννα έρχονται σε συχνή επαφή με την εικόνα του Άγιου-Βασίλη με αποτέλεσμα όταν τον ζωγραφίζουν να θέλουν να τοποθετήσουν στο σχέδιό τους περισσότερες λεπτομέρειες και γι' αυτό κάνουν τη μορφή του μεγαλύτερη.

Μεταξύ των μεθοδολογικών προβλημάτων που έχουν εντοπιστεί στις πρώτες μελέτες που έχουν γίνει πάνω στο μέγεθος, είναι η έλλειψη ελέγχου των παραγόντων που έχουν επιπτώσεις στον προγραμματισμό του σχεδίου. Για παράδειγμα τα παιδιά ίσως να ζωγραφίζουν μία μεγάλη φιγούρα επειδή σκοπεύουν να ζωγραφίσουν πολλές λεπτομέρειες μέσα στα περιγράμματα ή να ζωγραφίζουν μία φιγούρα μικρότερη από κάποια άλλη επειδή δεν υπάρχει κενός χώρος στη σελίδα. (Freeman 1980, Henderson & Thomas 1990, Thomas & Tsalimi 1988). Οι Thomas, Chaigne και Fox (1990) ζήτησαν από παιδιά ηλικίας 4 έως 7 ετών να αντιγράψουν το περίγραμμα μιας φιγούρας και μετά να το ξανααντιγράψουν φαντάζοντας ότι είναι ένα ευχάριστο πρόσωπο ή ένα δυσάρεστο πρόσωπο. Το ευχάριστο πρόσωπο σχεδιάστηκε μεγαλύτερο και το δυσάρεστο μικρότερο από μία κανονική φιγούρα. Αυτή η επίδραση του μεγέθους εμφανίστηκε επίσης όταν ζητήθηκε από τα παιδιά να ζωγραφίσουν ένα ευχάριστο και ένα δυσάρεστο μαγικό μήλο. Με αυτό τον τρόπο έδειξαν, ότι η τάση αυτή των παιδιών να αποδίδουν στα σχέδιά τους τις ευχάριστες μορφές με μεγαλύτερο μέγεθος από το κανονικό και τις δυσάρεστες μορφές με μικρότερο μέγεθος, δεν είναι περιορισμένη μόνο στην απεικόνιση των ανθρώπων. Οι ερευνητές, λοιπόν, συμπέραναν ότι, στα σχέδια με θετικό περιεχόμενο το μέγεθος είναι μεγαλύτερο από το κανονικό, ενώ στα σχέδια με αρνητικό περιεχόμενο το μέγεθος είναι μικρότερο από το κανονικό (Cox, 2005).

Πολλοί είναι αυτοί που δεν συμφωνούν με την άποψη ότι οι μεγάλες φιγούρες αντιπροσωπεύουν θετικά συναισθήματα και οι μικρές φιγούρες

αρνητικά συναισθήματα. Οι Cotterill και Thomas (1990) βρήκαν ότι όταν ζητηθεί από παιδιά να ζωγραφίσουν δύο φιγούρες στο ίδιο φύλο χαρτί και όχι σε χωριστά φύλα, η επίδραση του μεγέθους αντιστρέφεται, οι δυσάρεστες φιγούρες γίνονται μεγαλύτερες και οι ευχάριστες μικρότερες (Cox, 2005).

Οι Thomas et al (1989) έδωσαν μία διαφορετική εξήγηση για το μέγεθος στα σχέδια που απεικονίζουν κάτι ευχάριστο ή κάτι δυσάρεστο αντίστοιχα. Ισχυρίστηκαν ότι τα παιδιά αυξάνουν το μέγεθος στα ευχάριστα σχέδια προκειμένου να τα προσδιορίσουν εντονότερα και μειώνουν το μέγεθος στα δυσάρεστα σχέδια προκειμένου να μειώσουν την απειλή που αισθάνονται από τα σχέδια αυτά. Ούτε αυτή η εξήγηση όμως είναι πειστική, καθώς σε άλλες έρευνες βρέθηκε επίσης μια αντίστροφη επίδραση του μεγέθους (Cox, 2005).

Οι Bonoti, Misailidi και Gregoriou (2003) σε μία έρευνά τους ζήτησαν από τα παιδιά να ζωγραφίσουν τον εαυτό τους και το δάσκαλό τους μέσα στην τάξη κατά την ώρα του μαθήματος. Στις τάξεις όπου το παιδαγωγικό σύστημα ήταν δασκαλοκεντρικό, δηλαδή τον κύριο ρόλο τον είχε ο δάσκαλος, τα παιδιά ζωγράφισαν τον δάσκαλο μεγαλύτερο από τον εαυτό τους, ενώ στις τάξεις που το παιδαγωγικό σύστημα ήταν παιδοκεντρικό, δηλαδή τον κύριο ρόλο τον είχαν τα παιδιά, τα παιδιά ζωγράφισαν τον εαυτό τους μεγαλύτερο από τον δάσκαλο. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, ότι τα παιδιά μεταβιβάζουν τα συναισθήματά τους μέσα από τη ζωγραφική.

Όπως προαναφέρθηκε, όταν τα παιδιά ζωγραφίζουν ανθρώπινες φιγούρες, το μέγεθός τους συσχετίζεται με την αυτοεκτίμησή τους ή με το αίσθημα της προσωπικής επάρκειας (Buck, 1984. Hammer, 1958. Korppitz, 1968. Machover, 1949). Η άποψη αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι τα παιδιά εκφράζονται συμβολικά μέσα από τα σχέδιά τους και ότι, όταν κληθούν να ζωγραφίσουν έναν άνθρωπο, δημιουργούν την εικόνα του εαυτού τους. Βέβαια, αν και τα πολύ μικρά σχέδια, ιδίως στην

περίπτωση της ανθρώπινης μορφής, συσχετίζονται με την αίσθηση του παιδιού για τον εαυτό του, είναι πιθανό να υπάρχουν και άλλες εξηγήσεις πέρα από τη χαμηλή αυτοεκτίμηση. Για παράδειγμα, ένα μικρό αγόρι ανέφερε κάποτε ότι ζωγράφισε τον εαυτό του πολύ μικρό γιατί: «Ήμουν πολύ θυμωμένος με τον μπαμπά μου και ήθελα να γίνω μικρός για να βγάλω το θυμό από μέσα μου, έτσι που ο μπαμπάς μου να μη τον δει». Όπως είναι ευνόητο, ο μικρός δεν ήθελε να καταλάβει ο πατέρας του ότι ήταν θυμωμένος, αφού εκείνος τον κακοποιούσε συχνά. Ο τρόπος αυτός, να ζωγραφίσει δηλαδή τον εαυτό του μικρότερο και άρα λιγότερο εμφανή και απειλητικό για τον πατέρα του, ήταν συνεπής με τις ικανότητες που είχε αναπτύξει προκειμένου να αντιπροσωπεύεται από τη βία. Μερικές φορές τα παιδιά ζωγραφίζουν μικρές μορφές μόνο και μόνο γιατί θέλουν να κρυφτούν από τους μεγάλους, τους οποίους αντιλαμβάνονται ως παρείσακτους. Όταν όμως η σχέση τους με τους μεγάλους αλλάξει και αρχίσει να αναπτύσσεται εμπιστοσύνη μεταξύ τους, τότε το μέγεθος των μορφών αλλάζει εντυπωσιακά, ακόμη και σε σύντομο χρονικό διάστημα (Thomas και Gray, 1992).

Το μέγεθος, λοιπόν, των αντικειμένων και ιδίως των ανθρώπινων μορφών, είναι ένα από τα δομικά στοιχεία του σχεδίου, που όπως παρατηρήσαμε και παραπάνω μέσα από τις έρευνες που παρουσιάστηκαν αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα για τη μελέτη του συναισθήματος στα παιδικά σχέδια.

2.3 Απόσταση

Έναν ακόμη δείκτη συναισθηματικής σημασίας αποτελεί και η απόσταση ανάμεσα σε αντικείμενα καθώς επίσης και ανάμεσα σε

ανθρώπινες φιγούρες. Η απόσταση εξετάζει το συναισθηματικό περιεχόμενο του τελικού προϊόντος καθώς επίσης και τον τρόπο αντίδρασης του παιδιού, τόσο κατά την υποβολή των οδηγιών που του παρέχονται όσο και κατά την ίδια την ζωγραφική του δραστηριότητα.

Οι Thomas και Gray (1992), έκαναν μία έρευνα με σκοπό να διερευνήσουν την υπόθεση ότι η σχεδίαση από τα παιδιά μιας φιγούρας ενός ανθρώπου ανάμεσα σε άλλες ήδη σχεδιασμένες φιγούρες ανθρώπων μπορεί να απεικονίσει κάτι από τη συναισθηματική συμπεριφορά τους απέναντι στις φιγούρες που απεικονίζουν. Ζήτησαν λοιπόν, από παιδιά ηλικίας 4 έως 6 ετών να ζωγραφίσουν ένα φιλικό και ένα μη φιλικό τους πρόσωπο. Στην αρχή έδωσαν στα παιδιά δύο κόλλες A4 όπου αριστερά υπήρχε ζωγραφισμένη μία φιγούρα που παρίστανε τον εαυτό τους και τους ζήτησαν να ζωγραφίσουν στο ένα φύλλο ένα παιδί που συμπαθούν πολύ και στο άλλο ένα παιδί που δε συμπαθούν. Έπειτα, έδωσαν στα παιδιά μία κόλλα A4 όπου στη μέση υπήρχε μία φιγούρα που απεικόνιζε τον εαυτό τους και τους ζήτησαν να ζωγραφίσουν δεξιά και αριστερά ένα παιδί που συμπαθούν κι ένα που δε συμπαθούν. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στα χωριστά φύλλα και οι δύο φιγούρες (φιλική και η μη φιλική) σχεδιάστηκαν πιο μακριά από τη φιγούρα του εαυτού τους, από ότι στο ίδιο φύλλο. Αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι στο ίδιο φύλλο υπήρχε λιγότερος χώρος να σχεδιάσουν τις δύο φιγούρες από ότι στα χωριστά φύλλα. Επίσης, φάνηκε ότι στα χωριστά φύλλα οι μη φιλικές φιγούρες σχεδιάστηκαν πιο μακριά από τις φιλικές σε σχέση με τη φιγούρα του εαυτού. Επιπλέον, στα χωριστά φύλλα οι φιγούρες που σχεδιάστηκαν πρώτες ήταν πιο κοντά στη φιγούρα του εαυτού, από ότι οι φιγούρες που σχεδιάστηκα δεύτερες. Στο ίδιο φύλλο ωστόσο οι φιγούρες που σχεδιάστηκαν πρώτες και ήταν πάντα στην αριστερή πλευρά, σχεδιάστηκαν πιο μακριά από τη φιγούρα του εαυτού, ενώ οι φιγούρες που σχεδιάστηκαν δεύτερες και ήταν πάντα στη δεξιά πλευρά

σχεδιάστηκαν πιο κοντά στη φιγούρα του εαυτού τους. Τελικά, η έρευνα αυτή έδειξε ότι η απόσταση ανάμεσα στις φιγούρες επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Όπως, ο ελεύθερος χώρος που υπάρχει στο χαρτί και η σειρά σχεδίασης.

Σε μία άλλη έρευνα όπου τα παιδιά ζωγράφισαν στο ίδιο φύλλο χαρτί τον εαυτό τους μαζί με έναν φίλο και έναν εχθρό τους, τα αποτελέσματα έδειξαν, ότι η απόσταση μεταξύ του παιδιού με τον εχθρό ήταν σημαντικά μεγαλύτερη από την απόσταση που υπήρχε μεταξύ του παιδιού και του φίλου του, Bombi & Pinto (1994).

Επιπλέον, στην έρευνα που προαναφέρθηκε με τα σχέδια σχολικού χώρου, οι Bonoti et al (2003), βρήκαν επίσης, ότι στις τάξεις που το παιδαγωγικό σύστημα ήταν δασκαλοκεντρικό, τα παιδιά ζωγράφισαν το δάσκαλο πολύ απομακρυσμένο από τους μαθητές, ενώ στις τάξεις όπου το παιδαγωγικό σύστημα ήταν παιδοκεντρικό, τα παιδιά ζωγράφισαν το δάσκαλο να βρίσκεται πιο κοντά στους μαθητές.

Αντίθετα, οι Jolley και Pitoric (2001), που ζήτησαν από παιδιά από την Κροατία που έζησαν τον πόλεμο στη χώρα τους να ζωγραφίσουν έναν Κροάτη και έναν εχθρό στρατιώτη, δεν βρήκαν καμία σημαντική σχέση ανάμεσα στο συναίσθημα και στην τοποθέτηση των ατόμων μέσα στο σχέδιο. Κατέληξαν, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμία συνεπής σχέση μεταξύ της συναισθηματικής σημασίας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων στα σχέδια.

Μελετώντας, λοιπόν, τα δομικά στοιχεία του παιδικού σχεδίου, χρώμα, μέγεθος και απόσταση παίρνουμε ορισμένες πληροφορίες που μας βοηθούν να ερμηνεύσουμε τη συμβολική σημασία των παιδικών σχεδίων. Το χρώμα δείχνει να συνδέεται στενά με το συναίσθημα. Τα παιδιά χρησιμοποιούν συνήθως τα έντονα χρώματα για την απεικόνιση ευχάριστων συναισθημάτων και τα σκούρα χρώματα για την απεικόνιση δυσάρεστων συναισθημάτων. Το ίδιο συμβαίνει και με το μέγεθος.

Μεγάλες φιγούρες αντιστοιχούν σε ευχάριστα συναισθήματα και μικρές σε δυσάρεστα. Τέλος, η απόσταση ανάμεσα σε ανθρώπινες κυρίως φιγούρες δείχνει ότι τα παιδιά ζωγραφίζουν τις αγαπημένες τους φιγούρες πιο κοντά σε σχέση με τη φιγούρα του εαυτού τους ενώ τις εχθρικές φιγούρες πιο μακριά.

Τα παραπάνω αποτελούν ορισμένες ενδείξεις ερμηνείας των παιδικών σχεδίων, που ωστόσο πρέπει να εξάγονται με προσοχή καθώς διάφοροι παράγοντες επιδρούν και επηρεάζουν τις ερμηνείες αυτές. Χρειάζεται λοιπόν περισσότερη έρευνα πάνω στη μελέτη και στην ερμηνεία των παιδικών σχεδίων.

3

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Από την παρουσίαση του θεωρητικών αρχών και των ερευνητικών δεδομένων που προηγήθηκε γίνεται φανερό, πως το παιδικό σχέδιο αποτελεί ένα αντίγραφο της εικόνας που έχει το παιδί στο μυαλό του με αποτέλεσμα τα σχέδια του παιδιού να μας δίνουν τη δυνατότητα να ερμηνεύουμε τις σκέψεις και τα συναισθήματά του.

Πολλοί ερευνητές αφού πρώτα ταξινόμησαν τα παιδικά σχέδια σε εξελικτικά στάδια, σύμφωνα με την ηλικία των παιδιών, προσπάθησαν να τα ερμηνεύσουν. Για να τα ερμηνεύσουν όμως έπρεπε να παρατηρήσουν και να μελετήσουν ορισμένα δομικά στοιχεία του σχεδίου, όπως, το χρώμα, το μέγεθος και την απόσταση.

Οι μελέτες έδειξαν ότι όταν τα παιδιά ζωγραφίζουν ανθρώπινες φιγούρες, εκφράζουν μέσα από τα σχέδια το συναίσθημά τους προς τις φιγούρες αυτές. Όταν τα συναισθήματά τους απέναντι στην ανθρώπινη φιγούρα που ζωγραφίζουν είναι θετικά, συνήθως χρησιμοποιούν έντονα χρώματα, κάνουν το μέγεθός της μεγαλύτερο από το κανονικό και όταν τη ζωγραφίζουν μαζί με τον εαυτό τους, τη σχεδιάζουν πολύ κοντά σ' αυτόν. Αντίθετα όταν τα συναισθήματά τους για την ανθρώπινη φιγούρα που σχεδιάζουν είναι αρνητικά, τότε τα χρώματα συνήθως είναι σκούρα,

το μέγεθος μικρότερο από το κανονικό και η απόσταση σε σχέση με τον εαυτό τους μεγαλύτερη.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσουμε τη σχέση ανάμεσα στο σχεδιαστικό παράγοντα μέγεθος και στο συναίσθημα. Δηλαδή, αν το μέγεθος που αποδίδουν τα παιδιά σε μία ανθρώπινη φιγούρα όταν τη ζωγραφίζουν, σχετίζεται με το πόσο σημαντική τη θεωρούν.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα περισσότερα παιδιά αγαπούν το ποδόσφαιρο, τους αρέσει να παρακολουθούν ποδοσφαιρικούς αγώνες στο γήπεδο αλλά και από την τηλεόραση, τους αρέσει να παίζουν ποδόσφαιρο, να συλλέγουν αντικείμενα και φωτογραφίες από την αγαπημένη τους ομάδα και να έχουν ως πρότυπα ορισμένους ποδοσφαιριστές, θεωρήσαμε ότι θα μπορούσαμε να κάνουμε μία έρευνα για τη μελέτη της σχέσης μέγεθος και συναίσθημα, ζητώντας από τα παιδιά να μας ζωγραφίσουν έναν παίκτη της αγαπημένης τους ομάδας και έναν παίκτη μια αντίπαλης ομάδας.

Ζητήσαμε, λοιπόν, από παιδιά ηλικίας 5-9 ετών και των δύο φύλων, να ζωγραφίσουν έναν παίκτη της αγαπημένης τους ποδοσφαιρικής ομάδας και έναν παίκτη μιας αντίπαλης ποδοσφαιρικής ομάδας, στο ίδιο φύλλο χαρτί. Ζητήσαμε από τα μισά παιδιά να ζωγραφίσουν πρώτα τον παίκτη της ομάδας τους και μετά τον αντίπαλο παίκτη και από τα άλλα μισά να ζωγραφίσουν πρώτα τον παίκτη της αντίπαλης ομάδας και μετά τον παίκτη της ομάδας τους. Αυτό το κάναμε για να ελέγξουμε πόσο η σειρά σχεδίασης επηρεάζει το μέγεθος μιας ανθρώπινης φιγούρας (Thomas & Tsalimi (1988)). Συγκεκριμένα, θέλαμε να παρατηρήσουμε εάν θα υπήρχε διαφορά στο μέγεθος του ποδοσφαιριστή της αγαπημένης ομάδας των παιδιών και στον ποδοσφαιριστή της αντίπαλης ομάδας, όταν θα σχεδιαζόταν πρώτος σε σχέση με το όταν θα σχεδιαζόταν δεύτερος.

3.1 Υποθέσεις

Λαμβάνοντας υπόψη μας την έρευνα των Thomas et al. (1990), σύμφωνα με την οποία τα παιδιά ζωγράφισαν τις ευχάριστες φιγούρες μεγαλύτερες και τις δυσάρεστες μικρότερες σε μέγεθος από μια κανονική φιγούρα, υποθέσαμε ότι τα παιδιά θα ζωγραφίσουν τον παίκτη της ομάδας τους μεγαλύτερο από τον παίκτη της αντίπαλης ομάδας (Υπόθεση 1).

Επιπλέον, υποθέσαμε ότι, η σειρά σχεδίασης ίσως να επηρεάσει το μέγεθος από τις δύο φιγούρες. Η φιγούρα που θα σχεδιαστεί πρώτη, ίσως να έχει μεγαλύτερο μέγεθος από τη φιγούρα που θα σχεδιαστεί δεύτερη, καθώς, έρευνες (Thomas & Tsalimi, 1988) έδειξαν ότι τα παιδιά μη μπορώντας να υπολογίσουν το διαθέσιμο ελεύθερο χώρο στη σελίδα, ζωγραφίζουν συνήθως την πρώτη φιγούρα μεγάλη ενώ τη δεύτερη μικρή (Υπόθεση 2).

Το γεγονός ότι τα αγόρια ασχολούνται και αγαπούν το ποδόσφαιρο περισσότερο από τα κορίτσια και ταυτίζονται πολλές φορές με τους ποδοσφαιριστές, μας οδήγησε στο να υποθέσουμε ότι τα αγόρια θα ζωγράφιζαν τον παίκτη της ομάδας τους μεγαλύτερο από τον αντίπαλο παίκτη, ενώ θεωρήσαμε ότι αυτή η διαφορά μεγέθους ανάμεσα στους δύο ποδοσφαιριστές δεν θα υπήρχε στα σχέδια των κοριτσιών (Υπόθεση 3).

Η ηλικία των παιδιών είναι ένας παράγοντας που θεωρήσαμε ότι δεν θα επηρέαζε το μέγεθος των δύο ποδοσφαιριστών κατά το σχεδιασμό τους, διότι δεν έχει βρεθεί από άλλες έρευνες η ηλικία να επηρεάζει το μέγεθος μιας φιγούρας κατά το σχεδιασμό της (Υπόθεση 4).

Επίσης, υποθέτουμε ότι τα παιδιά που ασχολούνται περισσότερο με το ποδόσφαιρο, δηλαδή συλλέγουν αντικείμενα από την αγαπημένη τους ομάδα, παρακολουθούν συχνά ποδοσφαιρικούς αγώνες στην τηλεόραση ή στο γήπεδο και μιλούν με τους φίλους τους για το ποδόσφαιρο θα

ζωγράφιζαν τον αγαπημένο τους παίκτη μεγαλύτερο σε μέγεθος από τον παίκτη της αντίπαλης ομάδας (Υπόθεση 5).

Οι προτιμήσεις των γονιών σχετικά με το ποδόσφαιρο πιστέψαμε ότι θα επηρέαζαν τα παιδιά στην απεικόνιση των δύο παικτών. Υποθέσαμε, δηλαδή, ότι τα παιδιά που οι γονείς τους θα ασχολούνταν περισσότερο με το ποδόσφαιρο, θα ζωγράφιζαν τον αγαπημένο τους παίκτη μεγαλύτερο από τον αντίπαλο παίκτη (Υπόθεση 6).

ΜΕΡΟΣ ΙΙ
ΜΕΘΟΔΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΣ

4.1 Δείγμα

Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 81 παιδιά. 26 παιδιά νηπιαγωγείου (14 αγόρια και 12 κορίτσια) ηλικίας 6,8 ετών, 26 παιδιά Α΄ Δημοτικού (13 αγόρια και 13 κορίτσια) ηλικίας 8,1 ετών και 29 παιδιά Β΄ Δημοτικού (13 αγόρια και 16 κορίτσια) ηλικίας 9,3 ετών. Τα νηπιαγωγεία που επισκεφτήκαμε ήταν ο ``Ιάσονας``, το 29^ο και το 22^ο στο Βόλο και το 3^ο και 10^ο Δημοτικό σχολείο Βόλου.

Ο πίνακας 1 παρουσιάζει αναλυτικά την κατανομή των παιδιών σύμφωνα με την ηλικία και το φύλο τους.

Πίνακας 1

Κατανομή του δείγματος ανά ηλικία και φύλο

Ηλικία	Αριθμός Παιδιών			Μέση ηλικία (Ετη-Μήνες)		
	N	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	M.O.
6 ετών	26	14	12	6,7	6,9	6,8
8 ετών	26	13	13	8,1	8,1	8,1
9 ετών	29	13	16	9,2	9,4	9,3
Σύνολο	81	40	41			

4.2 Υλικά

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν άσπρες κόλλες A4, ένα μολύβι, μία γόμα και 11 λεπτοί μαρκαδόροι (κόκκινος, κίτρινος, πράσινος, μπλε, θαλασσί, μαύρος, ροζ, γκρι, καφέ, μωβ, πορτοκαλί).

4.3 Διαδικασία

Η εξέταση ήταν ατομική και γινόταν στο γραφείο των δασκάλων και των νηπιαγωγών, αντίστοιχα, καθώς αυτούς τους χώρους μας παρείχαν τα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά για να κάνουμε την έρευνά μας.

Η εξέταση είχε τρεις φάσεις:

A' φάση: Συμπλήρωση ερωτηματολογίου από τα παιδιά

Δόθηκε σε κάθε παιδί ένα ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν σχετικές με το ποδόσφαιρο, προκειμένου να δούμε τη σχέση που έχουν με αυτό. Πιο συγκεκριμένα διερευνήθηκε αν τους αρέσει το ποδόσφαιρο, τι ομάδα είναι, ποιες άλλες ομάδες ξέρουν, ποιος είναι ο αγαπημένος τους παίκτης, αν μαζεύουν αυτοκόλλητα, φωτογραφίες κ.α. με την αγαπημένη τους ομάδα και τους αγαπημένους τους παίκτες, αν βλέπουν ποδόσφαιρο στην τηλεόραση και πόσο συχνά βλέπουν, αν έχουν πάει ποτέ σε γήπεδο για να δουν ποδοσφαιρικό αγώνα, που έχουν πάει και πόσες φορές και τέλος αν μιλούν με τους φίλους τους για το ποδόσφαιρο και πόσο συχνά μιλούν. Οι απαντήσεις των παιδιών καταγράφονταν με ακρίβεια από την ερευνήτρια.

B' φάση: Σχεδίαση

Στη συνέχεια δόθηκε στο κάθε παιδί μία άσπρη κόλλα A4, ένα μολύβι, μία γόμα και λεπτοί μαρκαδόροι και του ζητήθηκε να ζωγραφίσει έναν παίκτη της ομάδας του να παίζει μπάλα με έναν παίκτη μιας άλλης

ομάδας. Από τα μισά παιδιά ζητήθηκε να ζωγραφίσουν πρώτα τον παίχτη της ομάδας τους και μετά τον παίχτη της άλλης ομάδας και από τα άλλα μισά το αντίθετο, δηλαδή να ζωγραφίσουν πρώτα τον παίχτη της άλλης ομάδας και μετά τον παίχτη της δικής τους ομάδας.

Τους δόθηκαν οι εξής οδηγίες: «Θα ήθελα να μου ζωγραφίσεις έναν παίχτη της ομάδας σου (δηλαδή του Ολυμπιακού.....) να παίζει μπάλα με έναν παίχτη μιας άλλης ομάδας, όποιας θέλεις εσύ. Αλλά πρώτα να ζωγραφίσεις τον παίχτη του (Ολυμπιακού.....) και μετά τον παίχτη της άλλης ομάδας.» Και αντίστροφα: «Θα ήθελα να μου ζωγραφίσεις έναν παίχτη της ομάδας σου (δηλαδή του Ολυμπιακού.....) να παίζει μπάλα με έναν παίχτη μιας άλλης ομάδας, όποιας θέλεις εσύ. Αλλά πρώτα να ζωγραφίσεις τον παίχτη της άλλης ομάδας και μετά τον παίχτη του (Ολυμπιακού.....).»

Μόλις το παιδί ολοκλήρωνε το σχέδιό του, του ζητήθηκε να πει τι ακριβώς ζωγράφιζε. Οι απαντήσεις των παιδιών καταγράφηκαν από την ερευνήτρια όπως ακριβώς ειπώθηκαν.

Γ' φάση: Συμπλήρωση ερωτηματολογίου από τους γονείς

Τέλος, δόθηκε ένα ερωτηματολόγιο στους γονείς, προκειμένου να διερευνήσουμε τη σχέση που έχουν οι ίδιοι με το ποδόσφαιρο αλλά και τη σχέση που πιστεύουν ότι έχουν τα παιδιά τους με αυτό.

Οι γονείς κλήθηκαν να σημειώσουν με βάση μία πεντάβαθμη κλίμακα τον βαθμό στον οποίο τους αρέσει το ποδόσφαιρο, εκδηλώνουν την προτίμησή τους για την κάθε ομάδα, αγοράζουν αντικείμενα της αγαπημένης τους ομάδας, παίζουν ποδόσφαιρο και ενδιαφέρονται να μαθαίνουν τα αποτελέσματα των αγώνων (από την τηλεόραση ή τις εφημερίδες).

Τέλος, οι γονείς κλήθηκαν να σημειώσουν πάλι με βάση μία πεντάβαθμη κλίμακα το βαθμό στον οποίο πιστεύουν ότι αρέσει στα

παιδιά τους το ποδόσφαιρο, εκδηλώνουν την προτίμησή τους για την κάθε ομάδα, αγοράζουν αντικείμενα της αγαπημένης τους ομάδας, παίζουν ποδόσφαιρο και ενδιαφέρονται να μαθαίνουν τα αποτελέσματα των αγώνων (από την τηλεόραση ή τις εφημερίδες).

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνάς μας. Συγκεκριμένα, θα παρουσιάσουμε τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά απεικονίζουν το μέγεθος του ποδοσφαιριστή της ομάδας τους και του ποδοσφαιριστή της αντίπαλης ομάδας, καθώς και τις διαφορές στην απεικόνιση του μεγέθους σε σχέση με α) τη σειρά σχεδίασης των ποδοσφαιριστών, β) το φύλο και γ) την ηλικία των παιδιών, δ) τη συλλογή αντικειμένων της αγαπημένης τους ομάδας, ε) τη θέαση ποδοσφαίρου στην τηλεόραση, στ) την παρακολούθηση ποδοσφαιρικού αγώνα στο γήπεδο και ζ) ποδοσφαιρικές συζητήσεις με φίλους. Τέλος, θα παρουσιάσουμε τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων που έδωσαν οι γονείς σε ερωτήσεις σχετικές με το ποδόσφαιρο και οι οποίες αφορούσαν τα παιδιά τους αλλά και τους ίδιους τους εαυτούς τους.

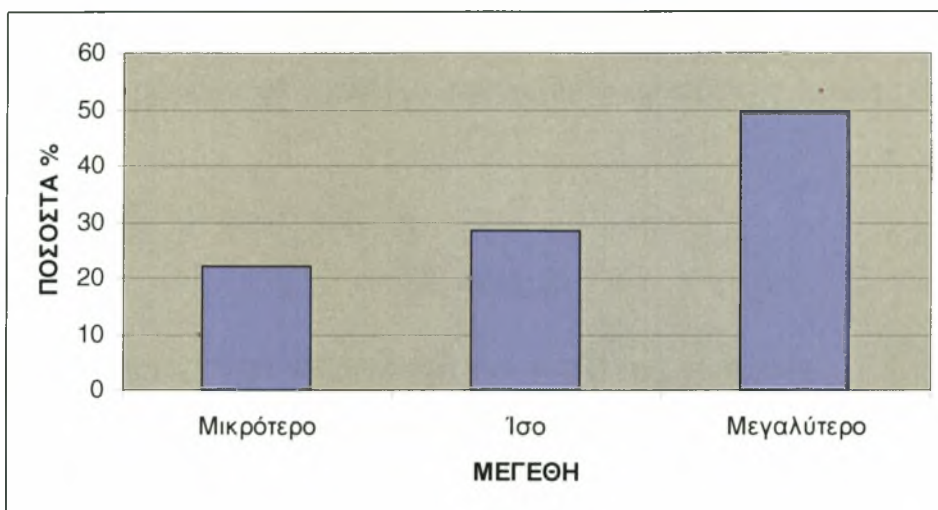
5.1 Απεικόνιση μεγέθους ποδοσφαιριστών

Στην αρχή προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε εάν τα παιδιά ζωγραφίζουν τον ποδοσφαιριστή της ομάδας τους μεγαλύτερο σε μέγεθος από τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή, ίσο ή μικρότερο. Τα αποτελέσματα, όπως φαίνονται και παρακάτω στον πίνακα 2, έδειξαν ότι τα περισσότερα παιδιά (49,4%) σχεδίασαν τον ποδοσφαιριστή της ομάδας τους μεγαλύτερο σε μέγεθος σε σχέση με τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή. Το 28,4% σχεδίασε τον ποδοσφαιριστή της ομάδας του ίσο σε μέγεθος με τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή και το 22,2% μικρότερο σε μέγεθος από τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή.

Πίνακας 2

Απεικόνιση μεγέθους από το σύνολο του δείγματος

Μέγεθος	f	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	18	22,2
Παίκτης ομάδας ίσος	23	28,4
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	40	49,4
Σύνολο	81	100

Γράφημα 1: Απεικόνιση μεγέθους ποδοσφαιριστών ομάδας σε όλο το δείγμα.

5.2 Η επίδραση της σειράς σχεδίασης

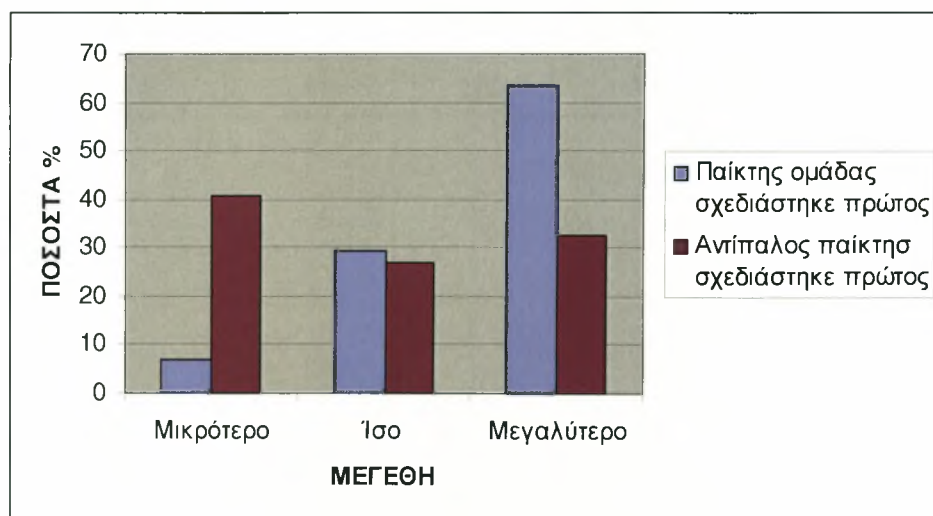
Στη συνέχεια, προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε εάν η σειρά σχεδίασης των δύο ποδοσφαιριστών, επηρεάζει το μέγεθός τους. Για το λόγο αυτό εφαρμόσαμε το κριτήριο χ^2 που ανέδειξε διαφορές στον τρόπο απεικόνισης των δύο παικτών ανάλογα με τη σειρά σχεδίασης. Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στο μέγεθος ανάλογα με τη σειρά σχεδίασης [χ^2 (2, N=81)= 14,29, $p < 001$]. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 3 το 63,3% των παιδιών σχεδίασε μεγαλύτερο τον ποδοσφαιριστή της ομάδας του όταν τον σχεδίασε πρώτο και μόνο το 32,4% των παιδιών σχεδίασε μεγαλύτερο τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή, όταν τον σχεδίασαν πρώτο. Επίσης, παρατηρούμε ότι μόνο το 6,8% σχεδίασε τον ποδοσφαιριστή της ομάδας του, όταν τον σχεδίασε πρώτο μικρότερο σε μέγεθος από τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή και το 29,5% ίσο σε μέγεθος με τον αντίπαλο. Από την άλλη πλευρά το 40,5% σχεδίασε τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή, όταν τον σχεδίασε πρώτο μικρότερο σε

μέγεθος από τον ποδοσφαιριστή της ομάδας του και μόνο το 27% τον σχεδίασε ίσο σε μέγεθος σε σχέση με τον ποδοσφαιριστή της ομάδας του.

Πίνακας 3

Διαφορές στην απεικόνιση του μεγέθους σε σχέση με τη σειρά σχεδίασης

Μέγεθος	Σειρά σχεδίασης			
	Παίκτης ομάδας σχεδιάστηκε πρώτος	%	Αντίπαλος παίκτης σχεδιάστηκε πρώτος	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	3	6,8	15	40,5
Παίκτης ομάδας ίσος	13	29,5	10	27
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	28	63,6	12	32,4
Σύνολο	44	100	37	100

Γράφημα 2: Η επίδραση της σειράς σχεδίασης στο μέγεθος.

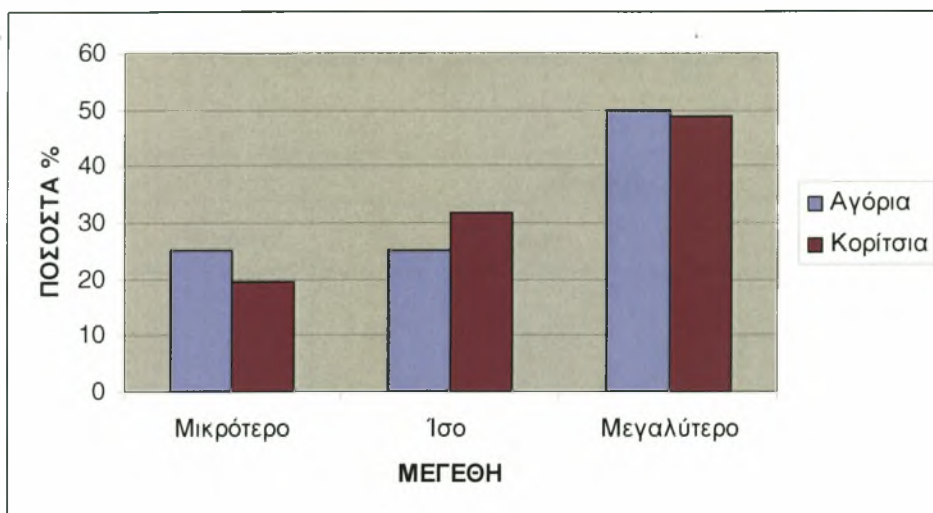
5.3 Η επίδραση του φύλου

Έπειτα, η ανάλυση που έγινε σχετικά με το φύλο έδειξε ότι δεν βρέθηκαν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα όσον αφορά το μέγεθος με το οποίο ζωγραφίζουν τον ποδοσφαιριστή της ομάδας τους. Στον πίνακα 4 φαίνεται ότι το 50% περίπου των αγοριών και των κοριτσιών, ζωγράρισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος από το κανονικό.

Πίνακας 4

Αναπαράσταση μεγέθους ανά φύλο

Μέγεθος	Φύλο			
	Αγόρια	%	Κορίτσια	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	10	25	8	19,5
Παίκτης ομάδας ίσος	10	25	13	31,7
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	20	50	20	48,8
Σύνολο	40	100	41	100

Γράφημα 3: Η επίδραση του φύλου στο μέγεθος.

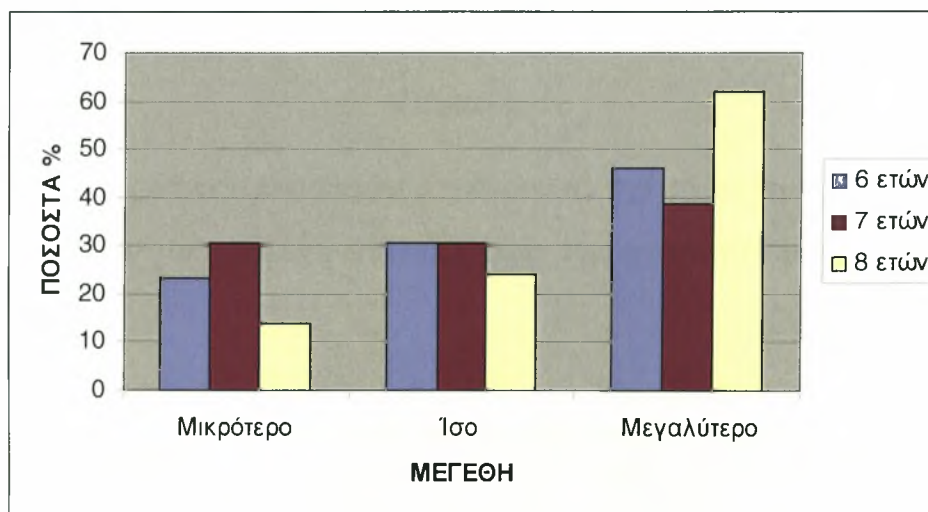
5.4 Η επίδραση της ηλικίας

Στη συνέχεια, η ανάλυση που έγινε σχετικά με την ηλικία έδειξε, ότι δεν βρέθηκαν διαφορές ανάμεσα στην ηλικία και στο μέγεθος με το οποίο σχεδιάζουν τα παιδιά τον ποδοσφαιριστή της ομάδας τους. Στον πίνακα 5 φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών και των τριών ηλικιών (6, 7 και 8 ετών) σχεδίασε τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος από το κανονικό.

Πίνακας 5

Αναπαράσταση μεγέθους ανά ηλικία

Μέγεθος	Ηλικία					
	6 χρον.	%	7 χρον.	%	8 χρον.	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	6	23	8	30,7	4	13,8
Παίκτης ομάδας ίσος	8	30,7	8	30,7	7	24,2
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	12	46,1	10	38,5	18	62
Σύνολο	26	100	26	100	29	100

Γράφημα 4: Η επίδραση της ηλικίας στο μέγεθος.

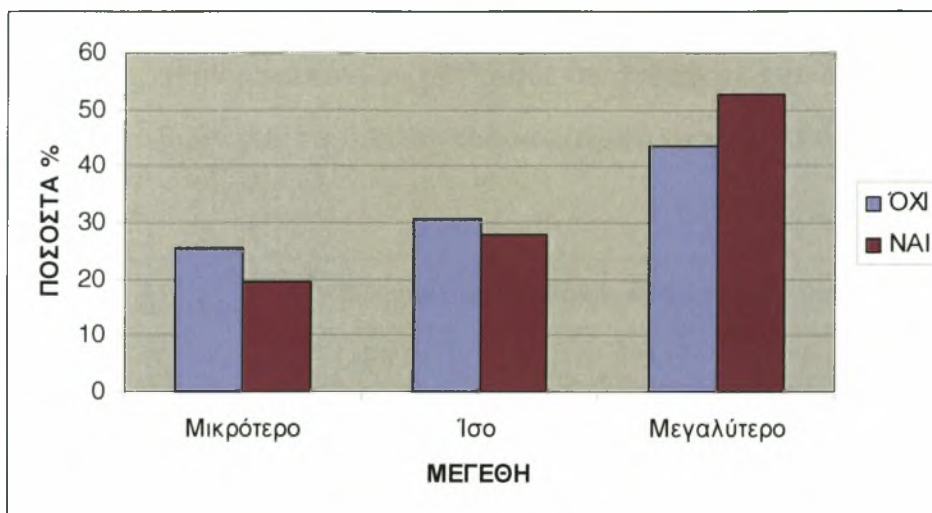
5.5 Η επίδραση της συλλογής αντικειμένων της αγαπημένης ομάδας

Σύμφωνα με την ανάλυση που έγινε σχετικά με το εάν το μέγεθος του ποδοσφαιριστή της ομάδας επηρεάζεται από το αν τα παιδιά συλλέγουν αντικείμενα, φωτογραφίες κ.α. με την αγαπημένη τους ομάδα και τους αγαπημένους τους παίκτες, τα αποτελέσματα όπως φαίνονται και στον πίνακα 6 έδειξαν ότι δεν υπάρχουν διαφορές. Με άλλα λόγια ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά ζωγραφίζουν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας, δεν επηρεάζεται από το αν συλλέγουν αντικείμενα της αγαπημένης τους ομάδας ή όχι. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 6 το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών που είτε κάνουν συλλογή με αντικείμενα της αγαπημένης τους ομάδας είτε όχι ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος από το κανονικό.

Πίνακας 6

Διαφορές στην απεικόνιση μεγέθους σε σχέση με την αναφορά των παιδιών για συλλογή αντικειμένων της αγαπημένης τους ομάδας

Μέγεθος	Συλλογή αντικειμένων της αγαπημένης ομάδας			
	OXI	%	NAI	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	10	25,6	7	19,4
Παίκτης ομάδας ίσος	12	30,7	10	27,8
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	17	43,6	19	52,8
Σύνολο	39	100	36	100

Γράφημα 5: Η επίδραση της συλλογής αντικειμένων της αγαπημένης ομάδας στο μέγεθος.

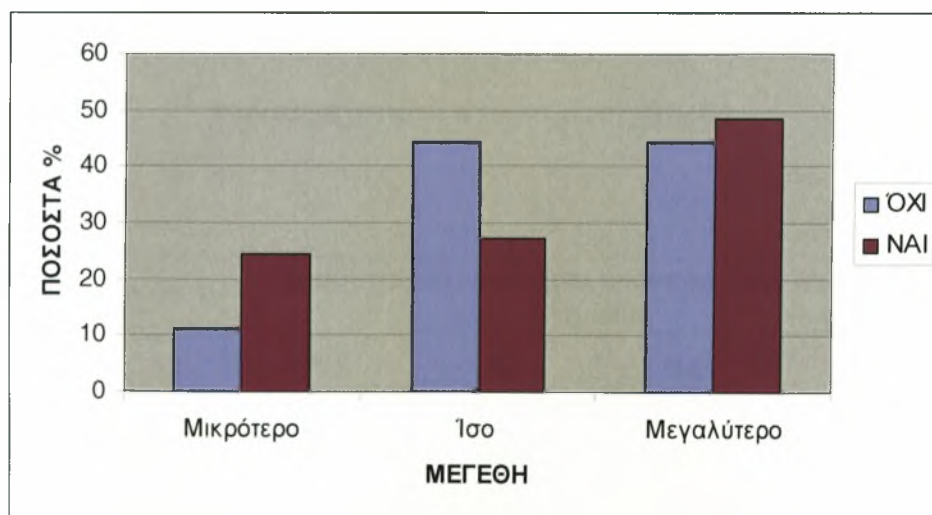
5.6 Η επίδραση της θέασης ποδοσφαίρου στην τηλεόραση

Η ανάλυση που έγινε σχετικά με το αν το μέγεθος σχεδίασης του ποδοσφαιριστή της ομάδας επηρεάζεται από το βαθμό στον οποίο τα παιδιά βλέπουν ποδόσφαιρο στην τηλεόραση, τα αποτελέσματα (πίνακας 7) έδειξαν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών που είτε παρακολουθούν ποδόσφαιρο στην τηλεόραση είτε όχι, σχεδίασαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας, μεγαλύτερο σε μέγεθος. Ο παράγοντας λοιπόν αυτός δεν επηρεάζει το μέγεθος της φιγούρας του ποδοσφαιριστή.

Πίνακας 7

Διαφορές στην απεικόνιση μεγέθους σε σχέση με την αναφορά των παιδιών για τη θέαση ποδοσφαίρου στην τηλεόραση.

Μέγεθος	Βλέπουν ποδόσφαιρο στην τηλεόραση			
	ΟΧΙ	%	ΝΑΙ	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	1	11,1	17	24,3
Παίκτης ομάδας ίσος	4	44,4	19	27,1
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	4	44,4	34	48,6
Σύνολο	9	100	70	100

Γράφημα 6: Η επίδραση της θέασης ποδοσφαίρου στην τηλεόραση στο μέγεθος.

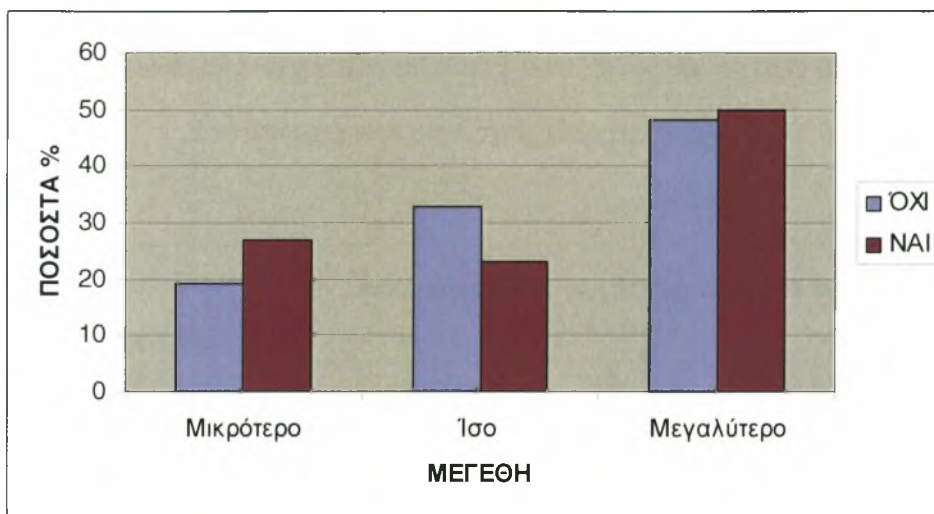
5.6 Η επίδραση της παρακολούθησης ποδοσφαιρικού αγώνα στο γήπεδο

Επίσης, η ανάλυση που έγινε σχετικά με το αν το μέγεθος σχεδίασης του ποδοσφαιριστή της ομάδας επηρεάζεται από το βαθμό στον οποίο τα παιδιά πηγαίνουν στο γήπεδο για να παρακολουθήσουν ποδοσφαιρικό αγώνα, τα αποτελέσματα (πίνακας 8) έδειξαν ότι ούτε αυτός ο παράγοντας επηρεάζει το μέγεθος. Περίπου το 50% των παιδιών που παρακολουθούν ποδοσφαιρικό αγώνα στο γήπεδο και αυτών που δεν παρακολουθούν, ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος.

Πίνακας 8

Διαφορές στην απεικόνιση μεγέθους σε σχέση με την παρακολούθηση ποδοσφαιρικού αγώνα στο γήπεδο.

Μέγεθος	Έχουν παρακολουθήσει ποδοσφαιρικό αγώνα σε γήπεδο			
	ΟΧΙ	%	ΝΑΙ	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	10	19,2	7	26,9
Παίκτης ομάδας ίσος	17	32,7	6	23
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	25	48	13	50
Σύνολο	52	100	26	100

Γράφημα 7: Η επίδραση της παρακολούθησης ποδοσφαιρικού αγώνα στο γήπεδο στο μέγεθος.

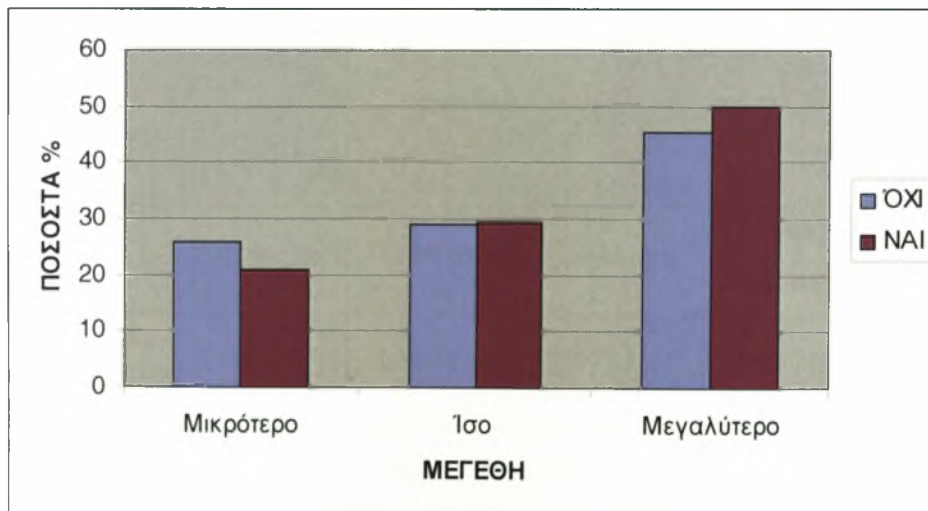
5.8 Η επίδραση των ποδοσφαιρικών συζητήσεων με φίλους

Στη συνέχεια η ανάλυση σχετικά με το αν το μέγεθος σχεδίασης του ποδοσφαιριστή της ομάδας επηρεάζεται από το βαθμό που τα παιδιά συζητούν με τους φίλους τους για το ποδόσφαιρο, τα αποτελέσματα (πίνακας 9) έδειξαν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (50%) που συζητούν με τους φίλους τους για το ποδόσφαιρο και το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (45,2%) που δεν συζητούν, σχεδίασαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος.

Πίνακας 9

Διαφορές στην απεικόνιση μεγέθους σε σχέση με ποδοσφαιρικές συζητήσεις με φίλους.

Μέγεθος	Συζητούν με τους φίλους τους για το ποδόσφαιρο			
	ΟΧΙ	%	ΝΑΙ	%
Παίκτης ομάδας μικρότερος	8	25,8	10	20,8
Παίκτης ομάδας ίσος	9	29	14	29,2
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	14	45,2	24	50
Σύνολο	31	100	48	100

Γράφημα 8: Η επίδραση των ποδοσφαιρικών συζητήσεων στο μέγεθος.

5.9 Η επίδραση των απαντήσεων που έδωσαν οι γονείς για τα παιδιά τους

Ο πίνακας 10 παρουσιάζει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων που έδωσαν οι γονείς στις ερωτήσεις που αφορούσαν το πόσο ενδιαφέρονται τα παιδιά τους για το ποδόσφαιρο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι διαφορές στους μέσους όρους των απαντήσεων που έδωσαν οι γονείς όσον αφορά τις προτιμήσεις των παιδιών για το ποδόσφαιρο, δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Δηλαδή, οι απαντήσεις των γονέων που τα παιδιά τους ζωγράφισαν τον παίκτη της ομάδας τους μεγαλύτερο, ίσο ή μικρότερο από τον αντίπαλο παίκτη, κυμάνθηκαν στα ίδια επίπεδα.

Πίνακας 10

Μέσοι όροι (και τυπικές αποκλίσεις) στις απαντήσεις που αφορούν τα παιδιά.

Μέγεθος	Αρέσκεια	Προτίμηση	Συλλογή	Παίζει Ποδόσφαιρο	Αποτελέσματα Αγώνων
Παίκτης ομάδας μικρότερος	3,38 (1,57)	3,11 (1,56)	2,77 (1,43)	3,38 (1,71)	2,44 (1,58)
Παίκτης ομάδας ίσος	3,60 (1,19)	3,47 (1,50)	2,69 (1,55)	3,43 (1,34)	2,45 (1,53)
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	3,42 (1,31)	3,22 (1,25)	2,47 (1,28)	3,30 (1,39)	2,42 (1,44)

5.10 Η επίδραση των προτιμήσεων των μητέρων

Ο πίνακας 11 παρουσιάζει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων που αφορούν τις μητέρες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι διαφορές στους μέσους όρους των απαντήσεων που έδωσαν οι μητέρες για τις προτιμήσεις τους στο ποδόσφαιρο, δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Δηλαδή, το αν οι μητέρες δείχνουν ενδιαφέρον για το ποδόσφαιρο ή όχι, δεν επηρεάζουν τον τρόπο που τα παιδιά απεικονίζουν τον παίκτη της ομάδας τους, αν τον σχεδιάζουν μικρότερο, ίσο ή μεγαλύτερο από τον αντίπαλο παίκτη.

Πίνακας 11

Μέσοι όροι (και τυπικές αποκλίσεις) στις απαντήσεις που αφορούν τις μητέρες.

Μέγεθος	Αρέσκεια	Προτίμηση	Συλλογή	Παίζει Ποδόσφαιρο	Αποτελέσματα Αγώνων
Παίκτης ομάδας μικρότερος	1,88 (0,90)	2,05 (1,43)	1,44 (0,78)	1,38 (0,60)	1,44 (0,85)
Παίκτης ομάδας ίσος	2,13 (1,05)	2,17 (1,15)	1,52 (0,89)	1,56 (1,03)	1,78 (0,99)
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	1,62 (0,80)	1,90 (0,92)	1,35 (0,73)	1,30 (0,51)	1,32 (0,69)

5.11 Η επίδραση των προτιμήσεων των πατέρων

Τέλος, ο πίνακας 12 παρουσιάζει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων που αφορούν τους πατέρες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι διαφορές στους μέσους όρους των απαντήσεων που έδωσαν οι πατέρες για τις προτιμήσεις τους στο ποδόσφαιρο, δεν είναι στατιστικά σημαντικές. Δηλαδή το αν το ενδιαφέρον των πατέρων για το ποδόσφαιρο είναι μεγάλο ή μικρό, δεν επηρεάζει τα παιδιά στο αν θα ζωγραφίσουν τον παίκτη της ομάδας τους μικρότερο, μεγαλύτερο ή ίσο σε σχέση με τον αντίπαλο παίκτη.

Πίνακας 12

Μέσοι όροι (και τυπικές αποκλίσεις) στις απαντήσεις που αφορούν τους πατέρες.

Μέθοδος	Αρέσκεια	Προτίμηση	Συλλογή	Παίζει Ποδόσφαιρο	Αποτελέσματα Αγώνων
Παίκτης ομάδας μικρότερος	3,50 (1,58)	3,27 (1,60)	2,27 (1,40)	2,83 (1,54)	3,33 (1,71)
Παίκτης ομάδας ίσος	4,39 (1,07)	4,26 (1,05)	2,91 (1,44)	3,60 (1,40)	4,43 (1,03)
Παίκτης ομάδας μεγαλύτερος	3,85 (1,23)	3,42 (1,37)	2,25 (1,35)	3,32 (1,20)	3,57 (1,39)

ΜΕΡΟΣ IV
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να μελετήσει τη σχέση ανάμεσα στο σχεδιαστικό παράγοντα μέγεθος και στο συναίσθημα. Αν δηλαδή το μέγεθος που αποδίδουν τα παιδιά σε μία ανθρώπινη φιγούρα όταν τη ζωγραφίζουν, σχετίζεται με το συναίσθημα που έχουν για τη φιγούρα αυτή. Επιπλέον, μελετήθηκαν και κάποιοι άλλοι πιθανοί παράγοντες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τα παιδιά στο να σχεδιάσουν κάποια ανθρώπινη φιγούρα μεγαλύτερη ή μικρότερη σε μέγεθος από το κανονικό. Αυτοί οι παράγοντες είναι η σειρά σχεδίασης, το φύλο του παιδιού, η ηλικία του παιδιού, οι προτιμήσεις του καθώς και οι προτιμήσεις των γονιών του.

Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν την υπόθεσή μας (Υπόθεση 1) ότι τα περισσότερα παιδιά ζωγραφίζουν τον παίκτη της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο από τον παίκτη της αντίπαλης ομάδας. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι το συναίσθημα που έχουν τα παιδιά για μία ανθρώπινη φιγούρα, επηρεάζει το μέγεθος με το οποίο απεικονίζουν τη φιγούρα αυτή. Προτιμούν να ζωγραφίζουν την αγαπημένη τους φιγούρα μεγαλύτερη σε μέγεθος από μία φιγούρα για την οποία δεν τρέφουν θετικά συναισθήματα. Το συμπέρασμα αυτό, συμπίπτει με την έρευνα

των Thomas et al. (1990) οι οποίοι ζήτησαν από παιδιά να σχεδιάσουν μία ευχάριστη ή μία δυσάρεστη φιγούρα και βρήκαν ότι τα παιδιά σχεδίασαν την ευχάριστη φιγούρα μεγαλύτερη σε μέγεθος από την κανονική και τη δυσάρεστη, μικρότερη σε μέγεθος από την κανονική.

Η σειρά σχεδίασης αποδείχτηκε ότι παίζει σημαντικό ρόλο στη σχεδίαση δύο ανθρώπινων φιγούρων (Υπόθεση 2). Η υπόθεσή μας ήταν ότι τα παιδιά θα ζωγράφιζαν τον ποδοσφαιριστή που θα σχεδίαζαν πρώτο μεγαλύτερο από τον ποδοσφαιριστή που θα σχεδίαζαν δεύτερο, βασιζόμενοι στην έρευνα των Thomas & Tsalimi (1988) όπου τα παιδιά ζωγράφιζαν συνήθως την πρώτη φιγούρα μεγαλύτερη σε μέγεθος σε σχέση με τη φιγούρα που ζωγράφιζαν δεύτερη. Η υπόθεση αυτή όμως δεν επιβεβαιώθηκε. Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας όμως έδειξαν, ότι τα παιδιά σχεδίασαν μεγαλύτερη την πρώτη φιγούρα μόνο στην περίπτωση που η φιγούρα αυτή παρίστανε τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας, ενώ όταν η φιγούρα παρίστανε τον ποδοσφαιριστή μιας αντίπαλης ομάδας τη σχεδίασαν μικρότερη. Συγκεκριμένα το 63,6% των παιδιών που ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας πρώτο, τον ζωγράφισαν μεγαλύτερο, ενώ μόνο το 32,4% των παιδιών που ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή μιας αντίπαλης ομάδας πρώτο, τον ζωγράφισαν μεγαλύτερο. Φαίνεται επομένως ότι υπάρχει μία αλληλεπίδραση παραγόντων που επηρεάζουν το μέγεθος μιας ανθρώπινης φιγούρας. Ως τέτοιους μπορούμε να θεωρήσουμε τη σειρά σχεδίασης αλλά και τη σπουδαιότητα που έχει μια ανθρώπινη φιγούρα για ένα παιδί.

Όσον αφορά το φύλο των παιδιών, η υπόθεσή μας ήταν ότι τα αγόρια θα ζωγράφιζαν μεγαλύτερο τον παίκτη της ομάδας τους σε σχέση με τα κορίτσια (Υπόθεση 3), καθώς τα αγόρια ταυτίζονται πολλές φορές με τους αγαπημένους τους ποδοσφαιριστές, με αποτέλεσμα να τους ζωγραφίζουν μεγαλύτερους για να δείξουν τη δύναμή τους, να δείξουν

ότι είναι οι καλύτεροι και κερδίζουν πάντα. Τα αποτελέσματα όμως έδειξαν ότι το φύλο των παιδιών δεν επηρεάζει το μέγεθος της φιγούρας. Μεγάλο ποσοστό των κοριτσιών ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος από τον ποδοσφαιριστή της αντίπαλης ομάδας. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το 50% περίπου των αγοριών και των κοριτσιών, ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο από τον ποδοσφαιριστή της αντίπαλης ομάδας. Το φύλο των παιδιών λοιπόν, φάνηκε να επηρεάζει το μέγεθος της φιγούρας. Το συμπέρασμα αυτό συμφωνεί με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών που δεν έχουν βρει διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς το επίπεδο σχεδιαστικής ανάπτυξης.

Η ηλικία των παιδιών θεωρήσαμε ότι δεν θα επηρέαζε το μέγεθος των δύο ποδοσφαιριστών κατά την σχεδιάσή τους (Υπόθεση 4) και πράγματι τα αποτελέσματα επαλήθευσαν τη σχετική μας υπόθεση. Το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών και των τριών ηλικιών, (6, 7 και 8 χρόνων), ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας μεγαλύτερο σε μέγεθος σε σχέση με τον ποδοσφαιριστή της αντίπαλης ομάδας. Αυτό δείχνει ότι οι παράγοντες συναισθηματική σπουδαιότητα και σειρά σχεδίασης είναι εξίσου σημαντικοί σε όλες τις ηλικίες που εξετάσαμε.

Επιπλέον, υποθέσαμε ότι το ενδιαφέρον που δείχνει το παιδί για το ποδόσφαιρο, όπως αποτυπώνεται μέσα από τη συλλογή αντικειμένων της αγαπημένης του ομάδας, τη συχνή θέαση ποδοσφαιρικών αγώνων από την τηλεόραση, τις επισκέψεις στα γήπεδα για παρακολούθηση αγώνων, και τις ποδοσφαιρικές συζητήσεις, θα επηρέαζε τη απεικόνιση του μεγέθους του ποδοσφαιριστή της ομάδας του σε σχέση με τον ποδοσφαιριστή της αντίπαλης ομάδας (Υπόθεση 5). Τα αποτελέσματα όμως έδειξαν το αντίθετο, οι παράγοντες αυτοί δεν φάνηκε να

επηρεάζουν τα παιδιά στη σχεδιαστική απεικόνιση του μεγέθους των δύο ποδοσφαιριστών.

Τέλος, αποδείχτηκε ότι οι προτιμήσεις των γονιών για το ποδόσφαιρο δεν επηρέασαν καθόλου τα παιδιά στον τρόπο που ζωγράφισαν το μέγεθος των δύο ποδοσφαιριστών.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, έδειξαν, ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη σχεδίαση του μεγέθους των δύο ποδοσφαιριστών στα παιδικά σχέδια, είναι κυρίως το συναίσθημα και η σειρά σχεδίασης, ενώ το φύλο των παιδιών, η ηλικία, το ενδιαφέρον τους για συλλογή αντικειμένων της αγαπημένης τους ομάδας, για παρακολούθηση ποδοσφαιρικών αγώνων από την τηλεόραση ή από το γήπεδο, για συζητήσεις σχετικές με το ποδόσφαιρο, αλλά και το ενδιαφέρον των γονιών τους για το ποδόσφαιρο, είναι παράγοντες που δεν επηρεάζουν τα παιδιά στον τρόπο που απεικονίζουν στα σχέδιά τους το μέγεθος των δύο ποδοσφαιριστών.

6.1 Προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας έδειξαν ότι ο σημαντικότερος παράγοντας που επηρεάζει το μέγεθος μιας ανθρώπινης φιγούρας στο παιδικό σχέδιο είναι η αλληλεπίδραση ανάμεσα στη συναισθηματική σπουδαιότητα και στη σειρά σχεδίασης.

Αν ίσχυε μόνο το συναίσθημα, δηλαδή αν τα παιδιά ζωγράφιζαν μεγαλύτερη σε μέγεθος από το κανονικό τη φιγούρα του ποδοσφαιριστή της αγαπημένης τους ομάδας τότε θα περιμέναμε τα παιδιά που είναι περισσότερο παθιασμένα με το ποδόσφαιρο, κάνουν συλλογή με

αντικείμενα της αγαπημένης τους ομάδας, παρακολουθούν συχνά ποδόσφαιρο στην τηλεόραση αλλά και στο γήπεδο, να ζωγράφιζαν μεγαλύτερο σε μέγεθος τον ποδοσφαιριστή της ομάδας τους σε σχέση με τα παιδιά που δεν ενδιαφέρονται τόσο για το ποδόσφαιρο. Τα αποτελέσματα όμως έδειξαν ότι και τα παιδιά που δεν ενδιαφέρονται τόσο πολύ για το ποδόσφαιρο, ζωγράφισαν τον ποδοσφαιριστή της ομάδας τους μεγαλύτερο σε μέγεθος από τον αντίπαλο ποδοσφαιριστή.

Από την άλλη πλευρά, αν ίσχυε μόνο η σειρά σχεδίασης, δηλαδή αν τα παιδιά ζωγράφιζαν μεγαλύτερη τη φιγούρα που σχεδίασαν πρώτη, θα έπρεπε και στην περίπτωση που ο ποδοσφαιριστής της αντίπαλης ομάδας σχεδιάστηκε πρώτος, το μέγεθός του να ήταν μεγαλύτερο από τον ποδοσφαιριστή της αγαπημένης ομάδας των παιδιών, κάτι όμως που δεν συνέβη. Βρέθηκε ότι στην περίπτωση που ο παίκτης της ομάδας ζωγραφιστεί πρώτος τότε είναι πιθανότερο να ζωγραφιστεί μεγαλύτερος από τον αντίπαλο παίκτη. Τα αποτελέσματα λοιπόν αυτά δείχνουν ότι υπάρχει μία αλληλεπίδραση ανάμεσα στη συναισθηματική σπουδαιότητα και στη σειρά σχεδίασης.

Εάν βέβαια η έρευνα θα πραγματοποιούνταν σε αριθμητικά μεγαλύτερο δείγμα παιδιών, θα έδινε σίγουρα μεγαλύτερης εγκυρότητας αποτελέσματα, τα οποία θα επιβεβαιώνανε ή θα απορρίπτανε κάποια από τα συμπεράσματα της δικής μας έρευνας.

Μελετώντας τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, γεννώνται ερωτηματικά μήπως υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της ανθρώπινης φιγούρας στα παιδικά σχέδια. Παράγοντες που δεν μπόρεσαν να αναδειχθούν μέσα από αυτή την έρευνα. Καλό θα ήταν λοιπόν να γίνουν μελέτες προκειμένου να διερευνηθεί εάν το μέγεθος στα παιδικά σχέδια επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες.

Επιπλέον, καλό θα ήταν να γίνουν μελλοντικά έρευνες σχετικά με το μέγεθος της ανθρώπινης φιγούρας χρησιμοποιώντας όμως άλλα

πρόσωπα. Για παράδειγμα θα μπορούσαν να γίνουν έρευνες ζητώντας από τα παιδιά να σχεδιάσουν ηθοποιούς, τηλεπαρουσιαστές, τραγουδιστές, φίλους τους κ.α., και να παρατηρηθεί πως σχεδιάζουν το μέγεθος του συγκεκριμένου προσώπου που συμπαθούν και δεν συμπαθούν αντίστοιχα, και αν επηρεάζουν τα παιδιά στην περίπτωση αυτή οι απόψεις των γονιών για το συγκεκριμένο πρόσωπο.

Ακόμη, θα μπορούσαν να γίνουν έρευνες για την απεικόνιση του μεγέθους στα παιδικά σχέδια χρησιμοποιώντας όχι πρόσωπα αλλά ζώα ή αντικείμενα, για παράδειγμα πως απεικονίζουν τα παιδιά το μέγεθος στα αγαπημένα τους ζώακια ή αντικείμενα, σε σχέση με τα μη αγαπημένα τους. Να μελετηθούν ποιοι παράγοντες επηρεάζουν στις περιπτώσεις αυτές την απεικόνιση του μεγέθους και να γίνει σύγκριση των αποτελεσμάτων των ερευνών αυτών με τα αποτελέσματα των ερευνών που έγιναν με τη χρήση ανθρώπινης φιγούρας.

Ελπίζουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας να βοηθήσουν τη μελέτη του παιδικού σχεδίου και να αποτελέσουν κίνητρα για άλλες έρευνες.

6.2 Εκπαιδευτικές Προεκτάσεις

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι μέσα από τα παιδικά σχέδια μπορούμε να συγκεντρώσουμε κάποια στοιχεία για την προσωπικότητα των παιδιών που δεν είναι εύκολα αντιληπτά και να δημιουργήσουμε μία γενικότερη εικόνα για το παιδί. Συγκεκριμένα το μέγεθος στα παιδικά σχέδια όπως αποδείχτηκε παραπάνω επηρεάζεται από το συναίσθημα των παιδιών αλλά και από την αλληλεπίδραση άλλων παραγόντων. Οι εκπαιδευτικοί λοιπόν θα ήταν καλό να μελετούν και να προσπαθούν να ερμηνεύσουν με προσοχή τα σχέδια των παιδιών και

ιδιαίτερα το μέγεθος στα σχέδιά τους καθώς όπως αναφέρθηκε και παραπάνω είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης πολλών παραγόντων.

Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι πολύ επιφυλακτικοί ως προς την ερμηνεία των παιδικών σχεδίων, καθώς η ψυχολογική ερμηνεία του σχεδίου έχει δεχτεί κριτική για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της. Η εγκυρότητά της εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο η ερμηνεία των σχεδίων δίνει το ίδιο αποτέλεσμα με άλλες ανεξάρτητες αξιολογήσεις της προσωπικότητας ή της συναισθηματικής κατάστασης του υποκειμένου (Freeman, 1976). Επιπλέον, όπως συμπέρανε ο Nunnally (1978) τα παιδικά σχέδια δεν παρέχουν ιδιαίτερες έγκυρες μετρήσεις των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, καθώς όταν αυτά αξιολογούνται με επαρκώς ελεγμένες έρευνες δεν επιβεβαιώνονται τα αποτελέσματά τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Επίλογος

Η έρευνα που παρουσιάστηκε είχε ως στόχο να μελετήσει τη σχέση ανάμεσα στο σχεδιαστικό παράγοντα μέγεθος και στο συναίσθημα. Συγκεκριμένα αν το μέγεθος που αποδίδουν τα παιδιά σε μια ανθρώπινη φιγούρα όταν τη ζωγραφίζουν, επηρεάζεται από τα συναισθήματα που έχουν για τη φιγούρα αυτή. Ταυτόχρονα, μελέτησε και άλλους πιθανούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν το μέγεθος στα παιδικά σχέδια, όπως την ηλικία των παιδιών, το φύλο, τη σειρά σχεδίασης καθώς και κάποιες προτιμήσεις τους, αλλά και προτιμήσεις των γονιών τους.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το μέγεθος επηρεάζεται από την αλληλεπίδραση των παραγόντων της σπουδαιότητας και της σειράς σχεδίασης και ότι, η ηλικία των παιδιών, το φύλο, οι προτιμήσεις τους και οι προτιμήσεις των γονιών τους δεν επηρεάζουν το μέγεθος στα σχέδιά τους.

Επιπλέον η έρευνα αυτή θέτει προτάσεις για περαιτέρω έρευνες προκειμένου να διερευνηθεί η σημασία του μεγέθους στα παιδικά σχέδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alschuler, R. H., & Hattwick, L. B. W. (1947). *Painting and Personality: a study of young children*. Chicago: University of Chicago Press.

Anastasi, A. (1976). *Psychological Testing (4th edn)*, New York: Collier-Macmillan.

Arnheim, R. (1956). *Art and Visual Percertion: A Phychology of the Creative Eye*. London: Faber and Faber.

Bombi, A. S., & Pinto, G. (1994). Making a dyad: cohesion and distancing in children`s pictorial representation of friendship. *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 563-575.

Bonoti F., Misailidi P. & Gregoriou F. (2003). Graphic indicators of pedagogic style in Greek children`s drawings. *Perceptual and Motor Skills*, 97, 195-205

Boyatzis, C. J., & Varghese, R. (1993). Children`s emotional associations with colours. *Journal of Genetic Psychology*, 155, 77-85

Buck, J. N. (1948). The HPT test. *Journal of Clinical Psychology*, 4, 151-159

Callaghan, T. C. (1999). Early understanding and production of graphic symbols. *Child Development*, 70, 1314-24

Corcoran, A. (1954). Color usage in nursery school painting. *Child Development*, 25, 107-13.

Cotterill, A., & Thomas, G. V. (1990, August). *Children`s production and perception of drawings of emotionally significant topics*. Poster presented at the Fourth European Conference on Developmental Psychology, University of Stirling , UK

Cox, M. V. (2005). *The pictorial world of the child*. London: Cambridge University Press

Craddick, R. A. (1961). Size of Santa Claus drawings as a function of the time before and after Christmas. *Journal of Psychological Studies*, 12, 121-5

Freeman, N. H. (1976). Children`s drawings: cognitive aspects. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 17, 345-50

Freeman, N. H. (1980). *Strategies of Representation in Young Children: analysis of spatial skills and drawing processes*. London: Academic Press.

Furth, G. (1988). *The secret world of drawings*. Boston: Sigo Press

Golomb, C. (1990). *The child`s creation of a pictorial world*. Berkeley, CA: University of California Press.

Golomb, C. (1992). *The child`s creation of a pictorial world*. Berkeley, CA: University of California Press.

Guilford, J. P. (1940). There is a system in color preferences. *Journal of the Optical Society of America*, 30, 455-9

Hammer, E. F. (1958) *The Clinical Application of Projective Drawings*, Springfield, Ill.: C. C. Thomas

Henderson, J. A. and Thomas, G. V. (1990). Looking ahead: Planning for the inclusion of detail affects relative sizes of head and trunk in children`s human figure drawing. *British Journal of Developmental Psychology*, 8, 383-391

Jolley, R. P., & Prtoric, A. V. (2001). Croatian children`s experience of war is not reflected in the size and placement of emotive topics in their drawings. *British Journal of Clinical Psychology*, 40, 107-110.

Kellogg, R. (1970). *Analysing Children`s Art*, Palo Alto, Cal.: National Press Book.

Koppitz, E. (1968). *Psychological Evaluation of Children`s Human Figure Drawings*. London: Grune & Stratton

Lawler, C. O., & Lawler, E. E. (1965). Color-mood associations in young children. *Journal of Genetic Psychology*, 107, 29-32

Luquet, G. H. (1913) *Les Dessins d`un enfant*. Paris: Alcan

Luguet, G. H. (1927) *Le Dessin Infantin*. Paris: Alcan

Machover, K. (1949). *Personality Projection in the Drawings of the Human Figure*. Springfield, III.: C. C. Thomas

Malchiodi, C.A. (2001). *Κατανοώντας τη ζωγραφική των παιδιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd edn). New York: McGraw-Hill.

Thomas, G. V., Chaigne, E., & Fox, T. J. (1989). Children`s drawings of topics differing in significance: effects on size of drawing. *British Journal of Developmental Psychology* 7, 321-31

Thomas, G. V., & Gray, R. (1992). Children`s drawings of topics differing in emotional significance – effects on placement relative to self-drawing: a research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 33, 1097-104

Thomas, G. & Silk, A. (2000). *Η Ψυχολογία του παιδικού σχεδίου*. Αθήνα: Καστανιώτης

Thomas, G. V. and Tsalimi, A. (1988). Effects of order of drawing head and trunk on their relative size in children`s human figure drawings. *British Journal of Developmental Psychology*, 6, 191-203

Zentner, M. R. (2001). Preferences for Colours and Colour-Emotion Combinations in Early Childhood. *Developmental Science*, 4, 389-398.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
(Σχέδια Παιδιών)

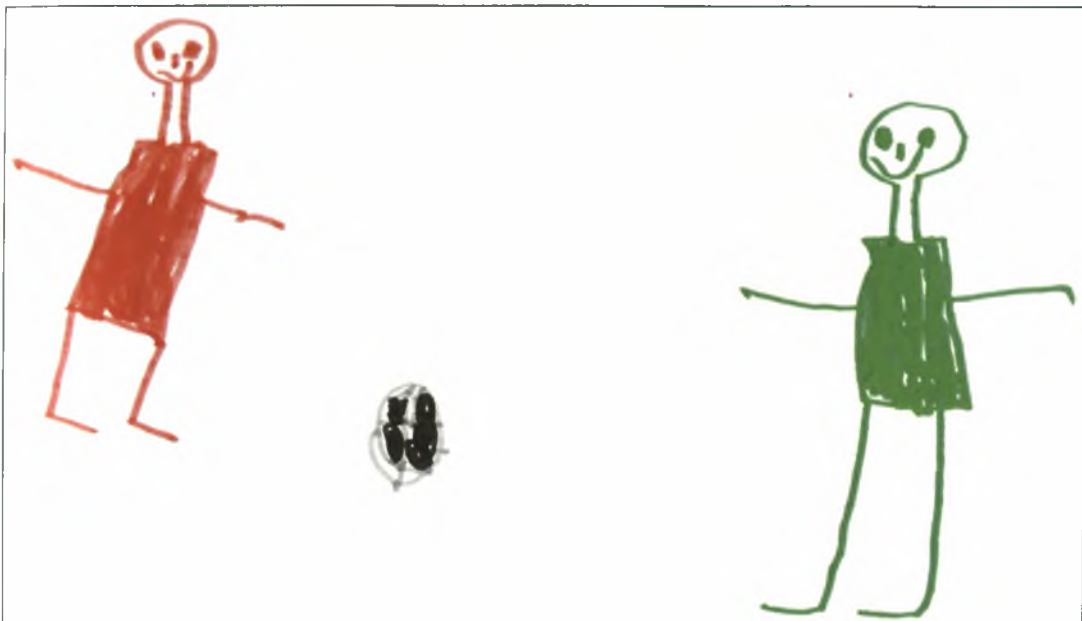
Σχέδια παιδιών ηλικίας 6 ετών

Σχέδιο 1: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Παναθηναϊκός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 2: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Παναθηναϊκός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

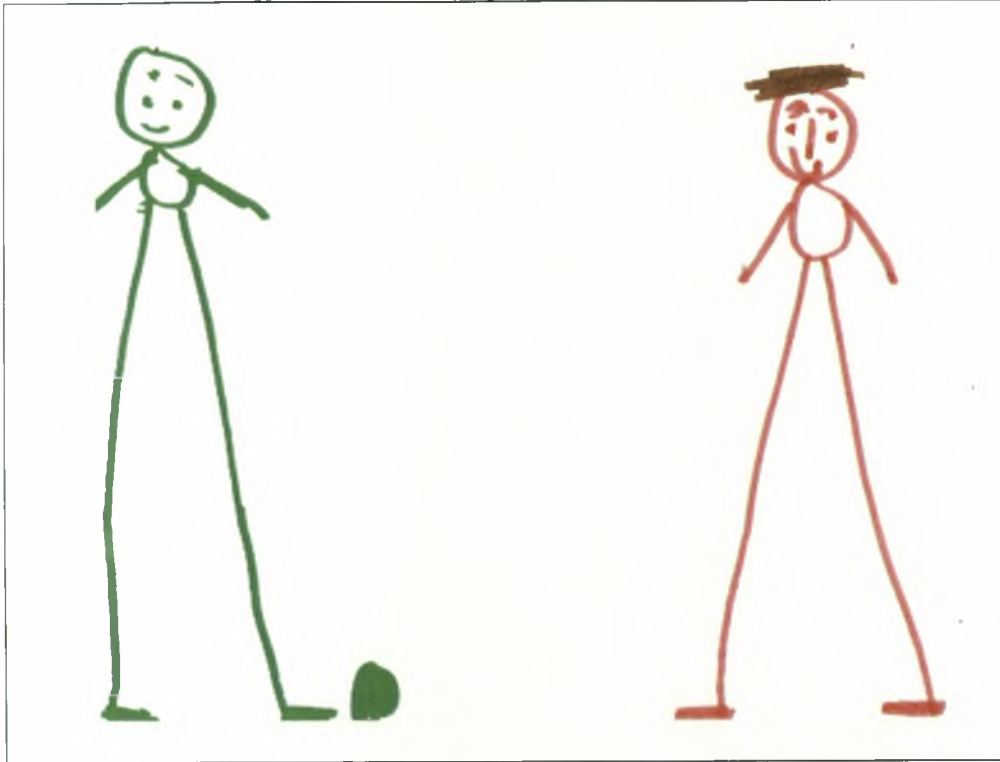

Σχέδιο 3: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Ολυμπιακός σχεδιάστηκε μικρότερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

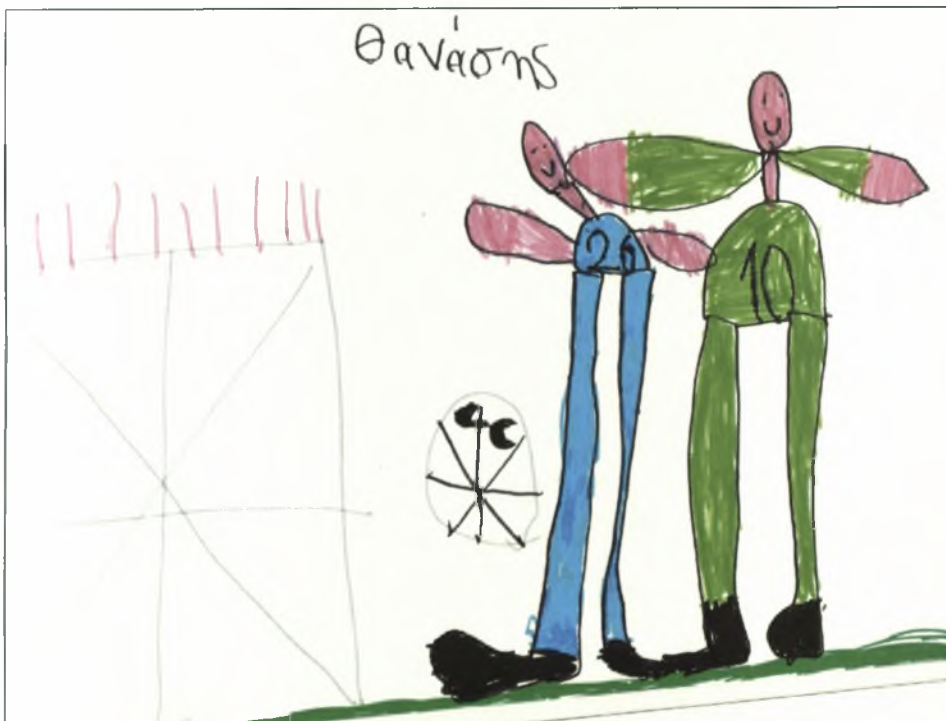

Σχέδιο 4: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Παναθηναϊκός σχεδιάστηκε ίσος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

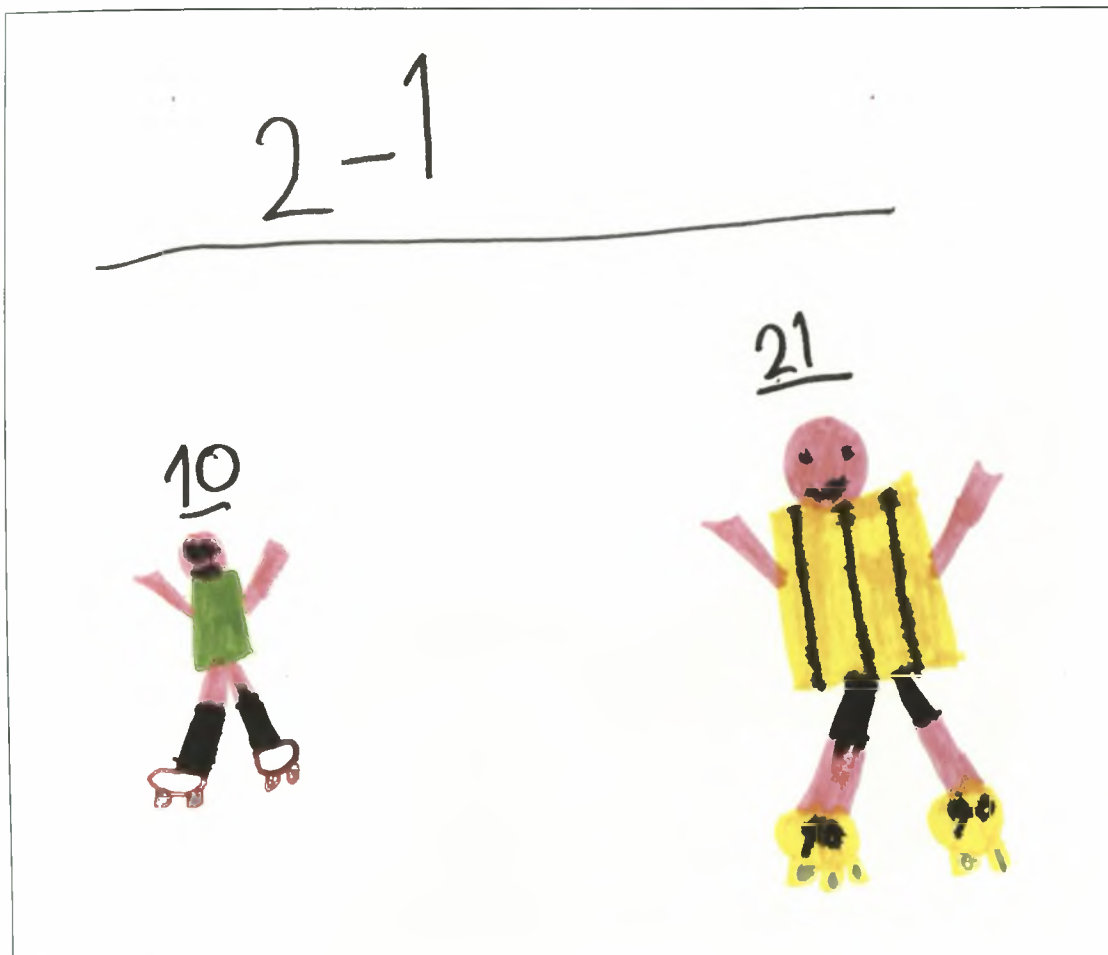
Σχέδια παιδιών ηλικίας 7 ετών

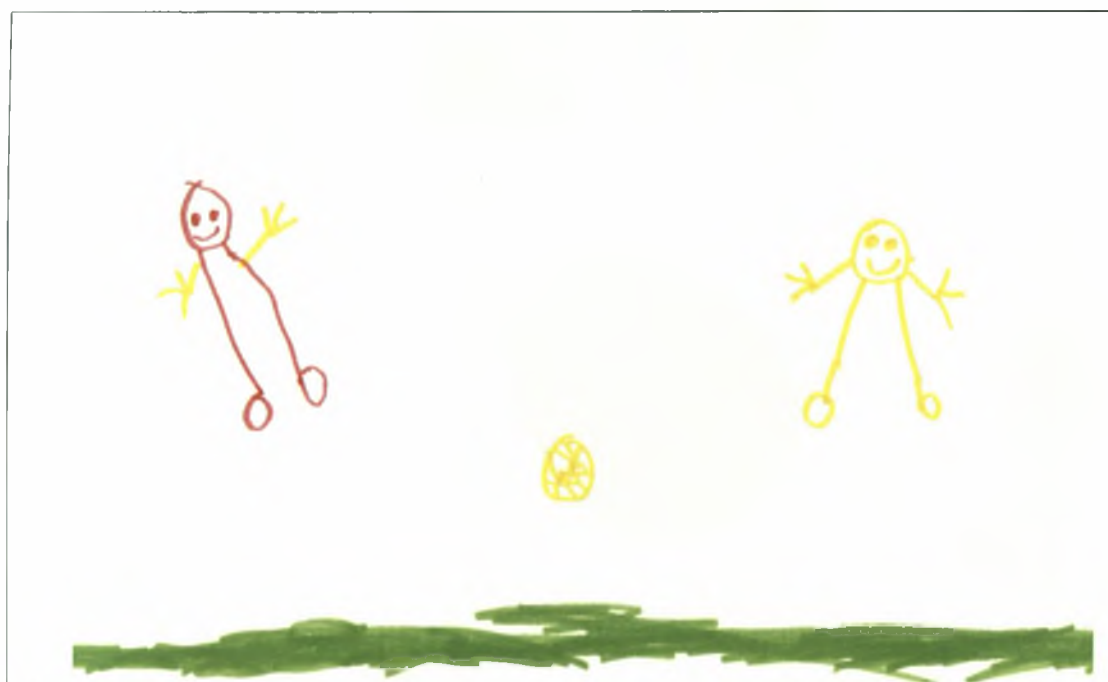
Σχέδιο 5: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Ολυμπιακός σχεδιάστηκε ίσος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 6: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Εθνική Ελλάδος σχεδιάστηκε μικρότερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 7: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Παναθηναϊκός σχεδιάστηκε μικρότερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 8: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Ολυμπιακός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδια παιδιών ηλικίας 8 ετών

Σχέδιο 9: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Ολυμπιακός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 10: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Ολυμπιακός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 11: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Ολυμπιακός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

Σχέδιο 12: Ο αγαπημένος παίκτης που είναι Παναθηναϊκός σχεδιάστηκε μεγαλύτερος σε μέγεθος από τον αντίπαλο παίκτη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ
(Ερωτηματολόγια)

Ερωτηματολόγιο παιδιών

Όνοματεπώνυμο παιδιού: _____

Φύλο: Αγόρι ₁ Κορίτσι ₂

Σχολείο: _____

Ημερομηνία εξέτασης: _____

Ημερομηνία γέννησης: _____

Αποτέλεσμα (σε μήνες): _____

Α. Έργο προετοιμασίας – εξοικείωσης

Σου αρέσει το ποδόσφαιρο;

Απάντηση: _____

Τι ομάδα είσαι;

Απάντηση: _____

Ποιες άλλες ομάδες ξέρεις;

Απάντηση: _____

Ποιος είναι ο αγαπημένος σου παίχτης;

Απάντηση: _____

Μαζεύεις αυτοκόλλητα, φωτογραφίες κ.ά με την αγαπημένη σου ομάδα και τους αγαπημένους σου παίχτες;

Απάντηση: _____

Βλέπεις ποδόσφαιρο στην τηλεόραση; (Αν ναι, πόσο συχνά;)

Απάντηση: _____

Έχεις πάει ποτέ στο γήπεδο να δεις ποδοσφαιρικό αγώνα, (Αν ναι, Πού; Πόσες φορές)

Απάντηση: _____

Μιλάς με τους φίλους σου για το ποδόσφαιρο; (Αν ναι, πόσο συχνά;)

Απάντηση: _____

Β. Έργο σχεδίασης

Θα ήθελα να μου ζωγραφίσεις έναν παίκτη της ομάδας σου (δηλαδή του) να παίζει μπάλα με ένα παίκτη μια άλλης ομάδας (όποιας θέλεις εσύ).

Διαδικασία (Σειρά σχεδίασης)

Παίκτης ομάδας ₁ Αντίπαλος παίκτης ₂

Γ. Επεξήγηση σχεδίου

Γες μου τι ακριβώς ζωγράφισες. (Ταυτοποίηση παικτών)

Αριθμός ερωτηματολογίου

Ερωτηματολόγιο γονέων

Όνοματεπώνυμο παιδιού: _____

Σχολείο: _____

Τάξη: _____

Είστε η μητέρα ή ο πατέρας του παιδιού;

Μητέρα ₁ Πατέρας ₂

Οι ακόλουθες ερωτήσεις αφορούν το παιδί σας

1. Πόσο του/της αρέσει το ποδόσφαιρο;

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

2. Πόσο εκδηλώνει την προτίμησή του για κάποια ομάδα;

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

3. Πόσο θέλει να αγοράζει αντικείμενα της αγαπημένης του/της ομάδας;

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

4. Πόσο του/της αρέσει να παίζει ποδόσφαιρο;

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

5. Πόσο ενδιαφέρετε να μάθει τα αποτελέσματα των αγώνων (από την τηλεόραση ή τις εφημερίδες);

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

Οι ακόλουθες ερωτήσεις αφορούν εσάς και τον/την σύζυγό σας.

6. Πόσο σας αρέσει το ποδόσφαιρο;

Μητέρα

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

Πατέρας

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

7. Πόσο εκδηλώνετε την προτίμησή σας για κάποια ομάδα;

Μητέρα

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

Πατέρας

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

8. Πόσο θέλετε να αγοράζετε αντικείμενα της αγαπημένης σας ομάδας;

Μητέρα

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

Πατέρας

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

9. Πόσο σας αρέσει να παίζετε ποδόσφαιρο;

Μητέρα

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

Πατέρας

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

10. Πόσο ενδιαφέρεστε να μάθετε τα αποτελέσματα των αγώνων (από την τηλεόραση ή τις εφημερίδες);

Μητέρα

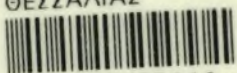
1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

Πατέρας

1	2	3	4	5
Καθόλου	Ελάχιστα	Έτσι και έτσι	Πολύ	Πάρα πολύ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000085012